

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПИЛИПЧУК Святослав Михайлович

УДК82.02Франко:398(=161.2)

**ФОЛЬКЛОРИСТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ФРАНКА:
МЕТОДОЛОГІЯ, ГЕНОЛОГІЯ**

10.01.07 – фольклористика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2014

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПИЛИПЧУК Святослав Михайлович

УДК82.02Франко:398(=161.2)

**ФОЛЬКЛОРИСТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ФРАНКА:
МЕТОДОЛОГІЯ, ГЕНОЛОГІЯ**

10.01.07 – фольклористика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української фольклористики ім. акад. Ф. Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор філологічних наук, професор
Гарасим Ярослав Іванович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
професор кафедри української фольклористики
ім. акад. Ф. Колесси, проректор.

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор
Кирчів Роман Федорович,
Інститут народознавства НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу етнології сучасності;
доктор філологічних наук, професор
Давидюк Віктор Федосійович,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри культурології і менеджменту соціокультурної діяльності;
доктор філологічних наук, професор
Дмитренко Микола Костянтинівич,
Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України,
завідувач відділу фольклористики

Захист відбудеться 25 грудня 2014 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д26.001.15 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14.

Із дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розіслано «__» листопада 2014 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради

О.В. Наумовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Фольклористичні ідеї І. Франка й досі не втратили значного впливу на розвиток науки про усну словесність. Праці вченого надовго стали орієнтиром, тією платформою, на основі якої утвердилася фольклористика як важлива галузь гуманітаристики. Дослідник зумів порушити чималий комплекс проблем, запропонувати їх вдумливе вирішення, водночас окреслити багато перспективних ідей, вартих посиленої уваги. Зважаючи на те, що фольклористичні концепції І. Франка суттєво вплинули на напрям руху українського уснословеснознавства, органічною є потреба докладно дослідити головні здобутки вченого у галузі, висвітлити той запас продуктивних міркувань, що на них взорувалося не одне покоління фольклористів. Своїми фольклористичними знахідками І. Франко часто випереджав час, артикулював такі концептуальні ідеї, вирішення яких потребує невтомної роботи багатьох науковців, закроював на широкомасштабне, властиво, стереометричне вивчення уснословесного матеріалу.

Пильно стежачи за кардіограмою фольклористичних змагань, І. Франко був добре обізнаний із найважливішими здобутками українського і зарубіжного уснословеснознавства. Завдяки послідовній та скрупульозній рецепції найпомітніших праць у цій динамічній галузі гуманітарних знань, учений безпомилково визначав стратегічно важливі напрями студій. Він скеровував свої дослідницькі зусилля на вирішення найнагальніших і найменш висвітлених проблем. Науковець наголошував на потребі вивчати твори у найновішій стадії розвитку, адже крізь їх призму можна заглянути в огорнуту «прозирчастим серпанком таїни» «робітню народного духа», себто на конкретних прикладах збагнути непрості закони фольклорної творчості. Загалом І. Франко невтомно відчитував глибокі фольклорні коди, успішно заповнював очевидні прогалини («люки») у сфері наукового засвоєння народнописаного добра, пропонував вдумливі, концептуальні студії не тільки висновково-підсумкового змісту, а й відкривавчі, заохочувальні розвідки.

У своїх фольклористичних дослідженнях І. Франко розробив систему комплексного аналітичного розбору і окремого твору, і широких пластів народної словесної традиції. Учений представив науковому світові різнопланові студії: від філігранного мікроаналізу поетичного укладу одного зразка (приміром, «Колядка про святу Софію у Києві», «Пісня про правду і неправду») до розгорнутого монографічного опрацювання цілого корпусу текстів, у якому органічно поєднано різні «методи обробки» («Студії над українськими народними піснями», «Галицько-руські народні приповідки»). Питання, порушені та актуалізовані у Франковому фольклористичному дискурсі, стосуються і теоретичної, і практичної площин осягнення усної словесності. У теоретичному вимірі він розмірковував над походженням фольклору, висвітлював особливості художньо-виражального багатства народнопоетичних творів, осмислював їхній історизм, пізнавав неписані закони неперервних взаємозв'язків фольклору та літератури. У практичній сфері наукової рецепції народної творчості дослідник відстоював потребу максимально точного відтворення автентичності тексту, збереження усіх його мовних

особливостей, уболював за повноту представлення варіантної парадигми твору, займався складними проблемами класифікації та систематизації фольклорних матеріалів.

У фольклористичній спадщині І. Франка викристалізувалися два магістральні напрями дослідження: методологія та генологія. Над вирішенням цих взаємопов'язаних проблем учений працював особливо інтенсивно, вважав, що при їхньому розгляді сплітається воедино увесь комплекс основних фольклористичних питань, переконував, що розгортання саме цих дослідницьких векторів у край необхідне для дальшого якісного зрозуміння системи усної словесності. Кваліфіковані та виважені напрацювання І. Франка у сфері фольклористичної методології не випадково отримали широкий відгомін у наукових працях багатьох генерацій фольклористів.

Сучасна наука перебуває лише на шляху до повного усвідомлення значного евристичного потенціалу міркувань ученого. Це вкотре підтверджує необхідність оновленого прочитання Франкового внеску у «науку народовідання» і засвідчує потребу зануритися у багатовимірний простір його фольклористичних пошуків. Актуальність роботи зумовлена ще й тим, що наявні спроби узагальнено представити фольклористичний доробок І. Франка (йдеться про праці М. Возняка, Ф. Колесси, О. Дея, Т. Рудої та ін.) зовсім не вичерпують усієї глибини порушених у дослідника питань. Оновлене вивчення проблеми «Франко-фольклорист» відкриває перспективу під іншим кутом зору оцінити усі сфери його велегранної спадщини. Приміром, докорінно може змінитися рецептивна тактика при студіюванні художнього універсуму письменника, особливо ж при з'ясуванні фольклоризму його творчості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у Львівському національному університеті імені Івана Франка на кафедрі української фольклористики ім. акад. Ф. Колесси, серед наукових пріоритетів якої – ґрунтовне вивчення тенденцій становлення української фольклористичної думки. Важливим аспектом у наукових програмах і планах кафедри є докладний аналіз напрацювань видатних фольклористів, які заклали підвалини цієї важливої галузі знань і означили перспективи її розвитку. Проблематику дисертаційної роботи також включено до держбюджетної наукової теми «Гуманітаристика Івана Франка: літературознавча, мовознавча та фольклористична парадигми» (держреєстрація: № 0113U003060, науковий керівник – доц. С. М. Пилипчук).

Мета дисертації – комплексно представити магістральні напрями студій І. Франка над усною словесністю, окреслити роль і місце фольклористичної програми вченого у контексті розвитку науки про фольклор.

Реалізація цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- всебічно розглянути й осмислити багатоаспектну фольклористичну спадщину І. Франка;
- виокремити пріоритетні фольклористичні ідеї у науковій практиці дослідника;

- проаналізувати концептуальні уснословеснознавчі положення Франкових студій;
- простежити еволюцію поглядів ученого у сфері вивчення народної усної словесності;
- встановити основні методологічні засади Франкової фольклористичної аналітики;
- вивчити науковий контекст, на основі якого формувався світогляд Франка-фольклориста;
- охарактеризувати принципи Франкової рецепції методологічних стратегій і напрацювань популярних фольклористичних шкіл, які сформувалися у XIX – на початку XX століття;
- визначити головні підходи, що їх І. Франко застосовував при осмисленні жанрової системи української усної словесності;
- простежити особливості наукового коментування фольклорного матеріалу у студіях дослідника;
- з'ясувати вплив ідей ученого на поступ фольклористичної науки;
- розглянути принципи розгортання проблеми фольклорно-літературних зв'язків у науковому та художньому дискурсах І. Франка;
- окреслити внесок дослідника у сферу теорії фольклору (генезу, особливості функціонування, художньо-виражальний потенціал, тематичну палітру, варіантність, історизм тощо);
- виявити продуктивні думки ученого, які не втратили актуальності і є базовими для провадження кваліфікованого фольклористичного дискурсу.

Об'єкт дослідження – фольклористична спадщина І. Франка.

Предмет дослідження – фольклористичні концепції І. Франка, висловлені у його різноформатних студіях.

Методи дослідження. Наукова реалізація дослідницьких завдань передбачає залучення різноманітних методологічних тактик. У дисертації використано теоретичний потенціал описово-аналітичного, порівняльно-історичного, культурно-історичного, біографічного, історіографічного, естетичного, еволюційно-генетичного, семантичного, типологічного, психологічного, текстологічного та структурного методів.

Теоретико-методологічна основа дисертації – наукові праці українських та зарубіжних дослідників усної словесності загалом, а фольклористичної спадщини І. Франка зокрема (О. Афанасьєва, Т. Бенфея, І. Березовського, Л. Білецького, А. Брікнера, О. Бріциної, Г. Вєрвеса, О. Вертія, О. Веселовського, М. Возняка, П. Волинського, Я. Гарасима, О. Гінди, В. Гнатюка, Я. Грімма, К. Грушевської, М. Грушевського, В. Давидюка, М. Дашкевича, О. Дея, І. Денисюка, М. Дмитренка, М. Драгоманова, Л. Дунаєвської, П. Житецького, В. Івашківа, Е. Кьонгес-Маранди, Р. Кирчіва, О. Колесси, Ф. Колесси, М. Костомарова, П. Куліша, Я. Мельник, С. Мишанича, М. Наєнка, В. Перетца, В. Петрова, О. Потебні, Б. Путілова, Олени Пчілки, С. Росовецького, Т. Рудої, В. Сокола, Г. Сокіл, М. Сумцова, Е. Тайлора, К. Чистова, М. Чернопиского, Н. Шумади, В. Юзвенко та ін.).

Наукова новизна роботи полягає у тому, що це перше в українській фольклористиці системне дослідження уснословеснознавчого доробку І. Франка. У дисертації запропоновано узагальнений огляд Франкової рецепції методологічних пошуків міфологічної, антропологічної, міграційної, порівняльно-історичної, культурно-історичної та філологічної шкіл і висвітлено основні положення дослідницької тактики Франка-фольклориста. Напрацювання ученого розглянуто в контексті європейського досвіду наукового осмислення феномену народного слова. У роботі систематизовано Франків внесок у вивчення жанрової системи українського фольклору, представлено широко закресну генологічну концепцію дослідника, відзначено його ґрунтовний аналіз жанрової природи типологічних одиниць усної словесності.

Теоретичне і практичне значення роботи. Положення і висновки цього дослідження використовують у лекційних курсах з українського фольклору, історії української фольклористики та з дисциплін «Франкознавство» й «Академічні фольклористичні школи» для студентів філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Основні положення дисертації можуть бути враховані при написанні історії української фольклористики, монографій про творчість І. Франка, підручників і посібників з історії української фольклористики для університетів, коледжів, гімназій, читання нормативних і спеціальних курсів для студентів-філологів, підготовки дисертацій, магістерських, дипломних та курсових студентських робіт.

Особистий внесок здобувача полягає у комплексному дослідженні фольклористичної спадщини І. Франка. Оригінальні авторські ідеї, оприлюднені в монографії, наукових статтях та доповідях, є результатом самостійних дослідницьких пошуків. Використання праць інших науковців підтверджено покликаннями, поданими у списку літератури. Усі друковані праці виконано без участі співавторів.

Апробація результатів дослідження. Текст цієї дисертації обговорено і схвалено на засіданні кафедри української фольклористики ім. акад. Ф. Колессі Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 10 від 3 червня 2014 року).

Основні положення дисертації викладено в доповідях на численних наукових конференціях: Міжнародній науковій конференції «Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX століть» (Львів, 2001); Міжнародному науковому конгресі, присвяченому 150-річчю від дня народження І. Франка «Іван Франко: дух, наука, думка, боля» (Львів, 2006), Міжнародній науковій конференції «Українська філологія: школи, постаті, проблеми. До 160-річчя заснування кафедри української словесності у Львівському університеті» (Львів, 2008), Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми історії і теорії української літератури» (Львів, 2005), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Микола Костомаров і Пантелеймон Куліш та актуальні питання української фольклористики» (Львів, 2007), Всеукраїнських наукових фольклористичних читаннях, присвячених професору Лідії Дунаєвській (Київ, 2007–2013), Круглому столі «Сучасний стан і перспективи розвитку народознавчої

науки в Україні), присвяченому пам'яті Василя Скуратівського (Київ, 2008), Щорічних наукових франківських конференціях (Львів, 2005–2013), Нагуєвницьких читаннях (Дрогобич, 2008–2013), Міжнародній конференції «Українська культура в історичному розвитку та державотворенні», присвяченій 170-річчю від дня народження Павла Чубинського (Київ, 2009), Міжнародній науковій конференції до 70-річчя кафедри української фольклористики ім. акад. Філарета Колесси у Львівському університеті (Львів, 2009), Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 140-річчю від дня народження Василя Стефаника (Львів, 2011), Міжнародній науковій конференції «Апостол правди і науки», присвяченій 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка (Львів, 2014), Всеукраїнській науковій конференції «Із "плодів молодечої фантазії" (франкознавчий пленер)» (Нагуєвичі, 2014), Щорічних звітних наукових конференціях Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2004–2013), Колессівських читаннях (Львів, 2009, 2011), Наукових семінарах кафедри української фольклористики ім. акад. Ф. Колесси «Актуальні проблеми української фольклористики» та Інституту франкознавства «Перехресні стежки» (2005–2013).

Публікація результатів дослідження. За темою дослідження опубліковано 29 наукових праць: одну монографію «Фольклористична концептосфера Івана Франка» (Львів, 2014) та 28 статей, з яких 20 – у наукових фахових виданнях України, 4 – у міжнародних виданнях і 4 – у інших виданнях.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел (399 позицій). Загальний обсяг роботи становить 415 сторінок, із них 375 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету дисертації, окреслено завдання, спрямовані на її реалізацію, визначено об'єкт та предмет дослідження, методи аналізу матеріалу, з'ясовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, а також подано відомості про їхню апробацію в доповідях на наукових форумах та публікаціях у фахових виданнях.

У першому розділі дисертації «Академічні фольклористичні школи у науковому дискурсі Івана Франка: від реценції до конценції» проаналізовано Франкове осмислення науково-методологічних пошуків представників фольклористичних шкіл XIX – початку XX століття. До уваги взято міркування вченого про ефективність дослідницької роботи adeptів міфологічної, антропологічної, міграційної, порівняльно-історичної, культурно-історичної та філологічної фольклористичних шкіл. Відзначено, що пошук дієвих шляхів аналізу усної словесності українців для І. Франка став органічною потребою. Він мав на меті виробити оптимальну дослідницьку стратегію, спрямовану на об'єктивне стереометричне опрацювання фольклору. Власні спостереження фольклорист помножив на здобутки європейських колег. Науковець не переносив штучно на український ґрунт напрацювання закордонних фахівців, а завжди намагався органічно допасувати їх до студійованого матеріалу. Визначальним критерієм при доборі відповідного типу реценції уснословесного «добра» учений

вважав не прихильність до певної доктрини, «замилування» в улюблених дослідницьких рішеннях, а реальну сутність кожного окремого твору, який найточніше вказує на прийнятні шляхи його аналітичного розбору. Беручи за основу саме таку тактику ведення фольклористичного дискурсу, І. Франко зумів запропонувати та кваліфікувати апробувати якісну схему різнопланового аналізу зразків народної творчості, яка й досі не втратила актуальності і багата в чому залишається зразковою. Франкова фольклористична програма на методологічному рівні заснована на різновекторному вивченні кожного твору, де основним мірилом доцільності застосування певного прийому стало врахування дослідницької перспективи, нових горизонтів пізнання, ефективності висловлених тверджень. У процесі встановлення методологічних пріоритетів фольклорист знаходив відповідну фактологічну підтримку, давав належний аргументаційний супровід. Попереднє «сканування» досліджуваного матеріалу з дальшим поступовим відчитуванням усіх можливих інтерпретаційних виходів стало неодмінною умовою студій ученого. Цей підхід він систематично витримав у всіх своїх фольклористичних працях, навіть якщо йшлося про окремий аспект сприйняття складного явища. *Pium desiderium* Франка-методолога було те, аби послідовники ніколи не збивалися на відстоювання і застосування лише однієї обмеженої в ресурсах стратегії до усього фольклорного багатоманіття, а прагнули диверсифікувати дослідницький інструментарій, виробити гнучку схему, орієнтовану на предмет аналізу.

У підрозділі 1.1. «*Первісна релігія чоловіка: міфологічна шкала в оцінці Івана Франка*» зазначено, що міфологічна школа неодноразово опинялася в об'єктиві наукового зацікавлення вченого. Виокремлюючи низку позитивних напрацювань міфологів (уведення у обіг нового фольклорного матеріалу, скрупульозне вивчення найдавніших пластів усної словесності тощо), І. Франко загалом негативно висловлювався щодо раціональності методологічної платформи школи, вказував на її однобічність, «підпирання наперед висловлених ідей», прагнення увібгати весь комплекс аналізованих явищ у єдину дослідницьку модель із використанням обмеженого інструментарію. Учений вважав неприйнятним той факт, що представники міфологічної школи намагалися універсалізувати свій метод, застосовувати його беззастережно до всього фольклорного матеріалу, навіть попри його очевидний опір. У праці «Етнологія та історія літератури» основний акцент критики міфологів І. Франко спрямував на їхню абсолютну негацію історичного аспекту, віднесення уснословесного скарбу до часів давноминутих, незважаючи на очевидну наявність доказів «прикрипленості» твору до певних історичних координат.

Разом з тим І. Франко визнавав хронологічну першість міфологічної школи, відзначав її вагомий вплив на формування й утвердження фольклористики як науки. У програмній статті «Найновіші напрями з народознавстві» він підкреслював той «потужний імпульс», який дали міфологи для інтенсифікації уснословеснознавчих студій. Позитивний аспект діяльності засновників школи Я. та В. Грімів у сфері фольклористичних пошукувань І. Франко вважав значним. Ученого цікавив не лише процес зародження школи, а й її поступ,

головні вектори аналізу, які вона випрацьовувала. Відтак дослідник систематично вивчав найпомітніші праці, на яких лежала виразна «печатка» міфологічної школи. Особливу увагу І. Франка привернули студії В. Мангардта, О. Афанасьєва, Ф. Буслаєва, О. Веселовського та О. Міллера. Фольклорист-методолог виявляв добру обізнаність із основними положеннями розвідок кожного, вказував на їхню належність до певного напрямку, оцінював внесок у розвиток актуальних фольклористичних питань.

Засновані на докладному студіюванні численних праць Франкові міркування про «наукову вартість» міфологічної доктрини вражають своєю об'єктивністю, адже науковець відмовився від упередженого теоретичного осмислення постулатів школи. Висловивши низку аргументів *pro* і *contra*, він акцентував на фундаментальних положеннях школи Гріммів, крок за кроком вивчав її науково-теоретичну базу, гостро критикував інспіровані «вузькодоктринерськими» ідеями спроби увібгати все розмаїття фольклорних явищ у «замкнутий простір» міфологічної теорії, водночас високо оцінював і застосовував у власних студіях ті методологічні знахідки, за допомогою яких відкривалися нові перспективи якісного дослідження складних фольклористичних проблем.

У *підрозділі 1.2. «Велика психологія цивілізованої душі»: Іван Франко – критик антропологічної школи»* проаналізовано Франкові критичні оцінки «теорії еволюціонізму». Одноманітність, надмірна заангажованість, нехтування незаперечними фактами (наприклад, щодо культурних контактів) давали дослідникові резонансний підстави послідовно вказувати хибність частого застосування окресленої методології і називати її «досить поверховою». І. Франко висловив низку вельми критичних зауваг щодо наукової вмотивованості праць тих дослідників, які перебували у силовому полі методологічних настанов антропологічної школи. Зокрема, учений вважав, що «припадкові» дані про «звичаї, обряди, пісні і т. ін.» незначної «часті племен» у жодному разі не є достатньою підставою вважати беззаперечним і гарантованим факт «одностайності духу людського». Для таких висновків зонайменше необхідна ретельна стереометрична обсервація фольклорної традиції більшості народів світу; лише за такої аргументації здогад дослідника можна сприймати за наукову істину. Практикована ж антропологами апеляція до виїмкових аргументів, поспішні узагальнення – неприйнятна тенденція, що межує із псевдонауковістю. Односпрямований аналіз фольклорного явища, заснований на використанні обмеженого діапазону методів, підходів та ідей, унеможливорює його об'єктивне оцінювання, презентує його обкромлено, фрагментарно.

Попри послідовну критику, І. Франко дошукувався «раціонального зерна» у доробку послідовників Е. Тайлора та Е. Ланга, наголошував, що школа дає чимало цінного в осягненні певного фольклорного явища, зокрема допомагає «схопити» його початок і «процес першого формування», а відтак відстоював право на її функціонування, щоправда, неодмінно вказував на потребу «дозованого» використання її методологічних настанов («Дві школи в фольклористиці»). Вартість наукових пошукувань антропологів, на думку І. Франка, полягає передусім у «старанному зібранні багатого матеріалу», у

його чіткій систематизації, поглибленому «вивченні зачатків людської цивілізації».

Аналізуючи розлогий фольклористичний доробок І. Франка, неодноразово натрапляємо на спроби ученого поглянути на уснословесний матеріал очима антрополога, зазирнути у таємничі лабіринти народнопоетичного слова під кутом зору теорії еволюціонізму. Ідеї антропологічної школи І. Франко взяв за основу під час написання праці «[Народні повір'я, зв'язані з народженням дитини]».

Осягнувши засадничі положення антропологічної школи, учений не тільки успішно апробував їх при аналізі українського фольклору, а й намагався поділитися особистим досвідом наукових пошуків, висловити кваліфіковані рекомендації. Зокрема, він закликав кожного дослідника давніх культурних здобутків людства зважати на те, що незаперечна подібність, близькість явищ в уснословесній традиції багатьох народів може мати різну природу. Одна із причин суголосності духовних надбань, яку часто абсолютизували еволюціоністи, полягала в однаковості внутрішніх (людська природа) та зовнішніх (географія, клімат тощо) чинників, що впливають на формування фольклорних елементів. Однак існує й чимало інших факторів (передусім запозичення), які пояснюють близькість феноменів. Отож завдання фахівця, за Франком, полягає у тому, аби зібрати належну доказову базу і переконливо обгрунтувати істинну генезу явища.

У *підрозділі 1.3. «Шування в орієнти»: міграційна школа в рецепції Івана Франка* висвітлено особливості інтелектуального осягнення методологічної стратегії «теорії мандрівних сюжетів» у корпусі фольклористичних студій дослідника. Учений висловив багато схвальних відгуків про методологічні засади міграціоністів, високо оцінив здобутки Т. Бенфея та його послідовників. Франкові імпувало те, що «бенфеїсти» не вважали свою теорію за єдиний ключ до розв'язання усіх загадок народознавства й у численних студіях демонстрували «повздержливість». Виникнення школи, на переконання науковця, стало логічним і закономірним, бо у середині XIX століття фольклористика, як і інші суміжні дисципліни, набрала когнітивних обертів, мала достатньо фахових напрацювань, аби сформувати нову методологічну доктрину, спрямовану на пояснення складних міжнародних контактів на рівні духовних здобутків (передусім уснословесних творів). Дослідницьку стратегію міграційної школи І. Франко апробував у низці праць. Зокрема, у докторській дисертації «Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман і його літературна історія», де аналізував відомий сюжет і за можливим місцем постання, і за основними етапами тривалої мандрівки, і за тими трансформаціями, які відбувалися залежно від періоду та ареалу побутування, і за амплітудою сюжетних перипетій, що звучувалися або ж розгорталися у процесі історичного «розвою». Окрім того, учений з'ясував, чи на певному часовому відтинку твір функціонує як бліда копія первозору, чи як довершений самостійно опрацьований варіант. Запропонована схема вивчення «літературної історії» твору, зважаючи на вельми переконливі результати такого «занурення» у глибину віків, віднайдення великої кількості оригінальних деталей на шляху до осягнення «інваріанту» та загалом значну евристичну цінність, стала вагомим внеском у розвиток фольклористичної методології.

Попри прихильні відгуки І. Франко все ж вважав міграційну школу дещо обмеженою, такою, що потребує певних доопрацювань, аби виявляти дієвість не тільки під час з'ясування прототипів окремих творів. Неодноразово вчений вступав у заочну дискусію із Т. Бенфеєм, вказував на хиби його праці, пропонував власні аргументовані спостереження над мандрівкою окремих мотивів, які залишилися поза увагою німецького сходознавця. При цьому демонстрував справжній талант науковця, який, оперуючи величезною масою європейської та орієнтальної літератури, робив цінні висновки, виявляв численні «парості» старих східних тем у західному літературному просторі. На відміну від Т. Бенфея, котрий розглядав тільки схему руху за маршрутом «схід→захід», І. Франко брав до уваги і зворотні процеси, відзначав немалий культурний вплив Європи на східні народи. Таке взаємозбагачення, постійний обмін інформацією, на думку вченого, закономірні у процесі неперервного культурного діалогу.

Дальші фольклористичні студії довели (не без Франкового впливу), що Бенфеєва екзегеза, оте часто однотипне «шукування в орієнті», має досить обмежений діапазон поширення: лише незначний відсоток уснословесних творів вписувався у дослідницьку парадигму міграціоністів, чимало цінних матеріалів перебувало на маргінесі наукових зацікавлень, їх почасті свідомо відкладали у довгу шухляду через неформатність, недостосованість до титульної ідеї. Розважливі критики теорії наслідування, не применшуючи заслуг школи, послідовно висвітлювали хибні точки у наукових положеннях опонентів. Одним із найочевидніших недоліків бенфеїстів стала відсутність цілісного погляду на народну словесність. Також міграціоністи нерідко перетворювали свої студії на колекціонування без дослідження, «збирання матеріалу без провідної ідеї». Відсутність чітко артикульованих завдань, аргументованих виваженим практичним дослідом праць, які б пропонували синтез пізнавальних змагань багатьох поколінь фольклористів із одночасною вказівкою на нові перспективні шляхи пошуку, стала вагомою причиною поступового витіснення міграційної школи із авансцени європейського наукового життя.

У підрозділі 1.4. «*Задокументувати свою національну і духову рівноправність з іншими народами?: компаративістичний вимір фольклористичних студій Івана Франка*» проведено демаркаційну лінію між міграційною та компаративістичною школами. Відзначено, що adeptів першої передусім цікавило вихідне джерело певного сюжету, теми, ідеї, мотиву та можливі шляхи їхньої міграції, а для прихильників другої першочерговим стало питання синтезу «чужого і свого добра» у фольклорній традиції, збагнення дієвих критеріїв аперцепції генетично чужих елементів на національному ґрунті, окреслення етапів їх проникнення в духовну культуру етносу-реципієнта.

Порівняльні досліді загалом стали інтегральною частиною усього фольклористичного доробку І. Франка («Старинна романськ-германська новела в устах руського народу», «Фольклорні праці д-ра Ченька Зібрта», «Жидівська війна», «Пісня про правду і неправду» та ін.), однак провідну, основоположну функцію вони відігравали не завжди, частіше виконуючи роль допоміжного компонента, використання якого необхідне для стереометричної оцінки предмета

студії. І. Франко систематично досліджував джерела збагачення української фольклорної традиції, пропонував не лише закриті студії, побудовані на аналізі внятковно власного матеріалу, а й успішно залучав широкі пласти уснословесних творів сусідніх та інших народів, аби на такому розлогому полі продемонструвати національну своєрідність фольклору, виявити, які складники є набутими, а які виникли як продукт інтелектуальних і творчих змагань українців. Епіцентром дослідницької уваги Франка-компаративіста було окреслення комплексу оригінальних національних здобутків, «проміноюча сила» яких відчутна на всьому огромі словесного скарбу етносу. Саме прагнення довести активне творче начало своєї нації підштовхувало І. Франка до порівняльно-історичного методу, який видається оптимальним для вирішення таких завдань. Франкове часте «навернення до компаративістичної віри» деякі дослідники витлумачують як необхідний методологічний маневр, що дав змогу всебічно вивчати явище, при цьому вияскравлювати оригінальний внесок кожного народу.

І. Франко намагався уникати і не вдаватися до вельми популярного наприкінці ХІХ століття крайнього вияву компаративізму – «впливології». Він твердо відстоював переконання, що кожен народ, якщо й запозичує якийсь мотив, тему чи сюжет, то робить це не механічно, а свідомо, переосмислюючи відповідно до власних світоглядних норм, які формувалися незалежно упродовж багатьох століть і відображали національно своєрідні інтенції.

Не обмежував І. Франко порівняльний дослід самим лише з'ясуванням «літературної історії» твору. Ця межа була достатньою для міграціоністів. Науковця цікавили й інші деталі, пов'язані з різноманітними трансформаціями на шляху розвитку сюжету. Він простежував новаторські тенденції ідеологічного потрактування зображуваних явищ, акцентував на тих оптимальних знахідках, що стимулювали дальший поступ твору, окреслював комплекс елементів, які виникли на національному ґрунті тощо. Власне такий широко закросний компаративний зондаж значних пластів фольклорної традиції засвідчує чималий внесок І. Франка у практичне утвердження постулатів порівняльно-історичної школи в Україні.

Науковець виробив свій оригінальний погляд на мету і завдання компаративістичних досліджень. Він різко критикував тих учених, які не дотримувалися принципу *aurea mediocritas* і у своїх працях часто збивалися на манівці, додаючи у всьому одне суцільне запозичення або ж, навпаки, відносячи усі продукти духовного розвою людства на карб однієї нації. Отаке кидання у крайності не вписувалося у фольклористичну стратегію І. Франка, відтак представникам обох полярних таборів довелося почути на свою адресу чимало критичних слів. Щоправда, до вироблення розважливої, збалансованої позиції І. Франко пройшов досить складний і довгий шлях. При абалітичному «шуканні на чужому полі» вчений демонстрував відточений науковий інструментарій, базований на багатогранному опрацюванні об'єкта студії. Зрештою, узагальнений погляд на методологічну тактику Франка-фольклориста дає підстави говорити про якісну, викінчену, перевірену досвідом систему оцінювання будь-якого вища.

У підрозділі 1.5. «Уловити загальну фізіономію духового життя епохи»: методологія культурно-історичної школи у доробку Франка-фольклориста»

Йдеться про реалізацію магістральних положень (концепції історизму фольклору, його національної специфіки, зв'язку фольклору та літератури, художньої своєрідності усної словесності) тієї доктрини, яка лягла в основу більшості фольклористичних студій ученого. Якщо інші школи цікавили І. Франка лише як предмет для поглибленого аналізу і науковець послуговувався методологією кожної з них у разі необхідності, то положення культурно-історичної школи учений намагався використовувати на повну потужність, тим паче, що був переконаний у дієвості обраної стратегії. Подекуди він підкріплював свої наукові пошукування у руслі культурно-історичної школи застосуванням елементів із методологічних побудов інших фольклористичних теорій. Такі факти у нетактовному витлумаченні інспірували появу висловлювань про еkleктизм як «відрубну ознаку» методологічної доктрини Франка-фольклориста. І. Франко ж у край негативно висловлювався про еkleктизм, вважаючи його головним недоліком «романтичної» фольклористики.

Позитивні зрушення у пошуках представників культурно-історичної школи можна вбачати у тому, що, докладаючи значних зусиль для відображення специфіки духовних змагань попередніх епох, вони у такий спосіб знаходили «протиотруту» для запобігання застою письменства в «мертвих формулах і наслідуваннях». Докладний опис здобутків попередніх поколінь дає можливість краще побачити «еволюцію думки» (І. Франко). Водночас така дескрипція допомагає зорієнтуватися у тому, що діялося на історичній мапі духовного життя наших предків, відшукати нові, «свіжі» теми, які не повторювали б нецікаві, «затерті» формулки вікової давності.

Представники інших фольклористичних шкіл провадили відбір потрібного уснословесного матеріалу, часто робили це винятково для того, аби «підпіратити», як висловлювався І. Франко, свої наперед сформульовані теорії. Отаке «вихалування» нерідко абсолютно випадкових творів зі загального корпусу народнопоетичного «добра» призводило до вкрай викривленого потрактування його ідейного підкладу і представлення у тому світлі, яке було вигідне дослідникові. Зовсім інший шлях запропонувала культурно-історична школа, яка відмовилася від осмислення окремих, так би мовити «потрібних» творів і не закривала очі на справжній стан справ у «господарстві» народної духовної культури. Опорним пунктом теорії І. Тена та його послідовників став рівноцінний аналіз усіх без винятку продуктів національної літературної (фольклорної) традиції, адже лише завдяки такому цілісному, узагальнюючому погляду можна відчутти правдиві творчі імпульси. Рух від матеріалу, а не від теорії, що його обрали адепти культурно-історичної школи, відповідав Франковим поглядам на стратегію провадження якісного фольклористичного дослідження.

Представники школи намагалися відмовитися від так званого «герметичного» сприйняття твору без урахування контексту, який часто є визначальним і розкриває приховані смислові нюанси. Вони пропонували стереометричний аналіз явища, максимально враховуючи усі можливі детермінуючі чинники. І. Франко вважав, що немає сенсу розглядати походження будь-якого твору крізь призму лише одного детермінанта (давня міфологічна

основа – для школи Грималь, спільність людської психології – для послідовників ідей Е. Тайлора, давньоіндійська культурна спадщина – для бенфеїстів); тільки через урахування усієї множини чинників, що впливають на виникнення твору, можна виразно відчитати його генетичний код.

Представники аналізованої академічної школи пропонували з'ясувати загальний образ фольклорної традиції певного періоду, встановлюючи домінуючі тенденції, пов'язані з розвитком жанру, мотиву чи широкомасштабним опрацюванням певного образу. Деклароване прагнення неупередженого розгляду багатого уснословесного скарбу – важливий крок до написання об'єктивної історії національного фольклору. У такій історії на підставі ретельного студіювання якомога ширших пластів народнопоетичних творів відчутне бажання показати реальний баланс сил між елементами власне національними і запозиченими (чужорідними), продемонструвати, які записи є автентичними, а які є наслідком фальсифікацій, наголосити на важливості наукового досягнення максимально повної варіантної парадигми творів, роз'яснити, наскільки достовірними можна вважати історичні факти, що дійшли до нас у тих «фонограмах одшедших поколінь».

Якщо ідеологи міфологічної та міграційної шкіл стверджували, що у фольклорі спостерігається незмінна тенденція до використання готових тем, мотивів, образів, то представники культурно-історичної стояли на позиції певної еволюції, поступового удосконалення і розширення тематичних (і не тільки) горизонтів народнопоетичного слова чи то внаслідок оригінального поєднання звісних елементів, чи то через вивчення абсолютно нового «добра». Беручи в основу докладне вивчення широких пластів усної словесності, І. Франко на «живому матеріалі» переконався у достовірності спостережень школи, а тому сприйняв і взяв на озброєння її настанови. Відгомін теоретичної моделі культурно-історичної школи «вчувається» в багатьох працях І. Франка («Етнологія та історія літератури», «План викладів літератури руської...», «"Тополя" Т. Шевченка» та ін.), що свідчить про суголосність його особистих міркувань, поглядів та ідеологічних переконань із дослідницькими інтенціями чільних представників теорії, українських (окремі праці М. Драгоманова, М. Дашкевича та ін.) і закордонних (І. Тена, Г. Лансона, В. Шмідта, О. Пипіна, М. Тихонравова та ін.).

Покладаючись на критерії раціоналізму, логічності, «дonesлості факту», аргументованості та детермінованості у власних наукових студіях з поля фольклору, І. Франко вимагав, аби аналогічні принципи систематично використовували його колеги-дослідники. Незважаючи на те, яку методологічну доктрину підтримує учений, він передусім повинен стояти в обороні істини, наукової правди, заснованої не на бездоказових гіпотезах, а на багатовекторному аналізі матеріалу.

У підрозділі 1.6. «*Безпристрасне вистудіювання тексту*»: методологія філологічної школи у фольклористичній практиці Івана Франка з'ясувано особливості «філологічного» вивчення уснословесних творів у науковому доробку ученого. Відзначено, що у гуманітаристиці другої половини XIX –

початку XX століть однією з найавторитетніших методологічних стратегій стала філологічна школа. Вона найефективніше виявила себе у дослідженнях пам'яток давньої літератури. Дієвість філологічного аналізу творів старої писемності стимулювала «проникнення» методу в інші сфери. Однією з цих галузей стала фольклористика, для якої критичний філологічний розбір твору відкрив цікаві перспективи. Впливовим центром школи став віденський осередок, чільним представником якого був В. Ягич. Саме під впливом цього вченого І. Франко ґрунтовно засвоїв особливості методологічних побудов, що їх успішно застосовували «філологи». Окрім віденського професора, суттєвий вплив на І. Франка у контексті остаточного опанування «філологічної методи» мав С. Смаль-Стоцький.

В обсяг актуальної проблематики філологічної школи органічно вписувалося питання якісного опрацювання текстів для дальшого фахового коментування. Цей сегмент широко представлений у фольклористично-літературознавчому доробку І. Франка. У «Студіях над українськими народними піснями», «Апокрифах і легендах з українських рукописів», «Галицько-руських народних приповідках» та багатьох інших працях виразно проглядається серйозна робота вченого з текстами. Успішна апробація новаторських принципів під час вивчення давніх фольклорних та літературних пам'яток логічно пояснює значний інтерес дослідників до наукового збагнення окресленої проблеми.

У фундаментальному корпусі «Студій...» І. Франко вдало використав метод філологічного аналізу, який став невід'ємною складовою дослідження. Перш ніж розпочати вивчення історичної підоснови пісні, простежити її контекст, учений ретельно вивчав кожен зразок, залучав до наукового дослідження всі доступні варіанти з друкованих джерел, рукописів, колекцій найновіших записів, з'ясував, яка фіксація найповніше і найпластичніше передає сюжетну колізію. Відтак, виокремивши базовий текст, І. Франко вдавався до реконструкції максимальної повноти твору, так званої «проби звідного тексту», заповнюючи очевидні прогалини на підставі розгорнутої варіантної парадигми. Дослідження пісні про Стефана-воеводу є виразним зразком ґрунтовного філологічного розбору.

«Філологи» переконували, що кожна пам'ятка належить своєму часові, а тому твердити про давноминулі часи на основі записів із XIX, а згодом і з XVIII ст., немає жодних підстав. Аби реалістично передати дух певної епохи, потрібно опиратися на матеріал, що походить з того часу. Фіксації таких зразків або згадки про них можуть бути збережені у рукописах. Саме на основі віднайдених словесних раритетів можна напевне вести мову про особливості фольклорної традиції минулих віків. Усвідомлюючи законність артикульованого закиду, І. Франко намагався дійти до максимально доступної межі та збагнути первісну своєрідність твору, знайти шлях до відтворення прототипу.

Учені філологічної школи серед першочергових обговорювали проблему критичного видання текстів, гостро ставили питання текстології, яке в контексті фольклористичних досліджень набувало особливої вагомості. Надважливість якісної фіксації та публікації уснословесного матеріалу усвідомлював й І. Франко, а тому докладав чимало зусиль, аби цей засадничий пункт був належно

аргументований і повною мірою задіяний на практиці у публікаціях українського фольклору. Філологічне вивчення твору для І. Франка ніколи не було самоціллю. У жодному разі учений не вдавався до експлікації народної пісні, послугуючись винятково засобами філологічного методу, оскільки розумів його лише як важливий допоміжний інструмент для провадження якісної оцінки уснословесного зразка. Однотипне, одновекторне опанування фольклорної одиниці для такого фахового і глибокого дослідника, як І. Франко, не було достатнім, науковець виступав за докладну і всебічну інтерпретацію твору, «всестороннє пояснення пам'ятки».

Другий розділ роботи «**Генологічна концепція Франка-фольклориста**» присвячено ґрунтовному вивченню здобутків дослідника у сфері наукового коментування жанрового складу української усної словесності.

У підрозділі 2.1. «**Генологічний аспект фольклористичних студій Івана Франка**» розглянуто теоретичні та практичні напрацювання ученого у питанні осмислення жанрової природи фольклорного твору. І. Франко неодноразово звертався до проблеми жанру, спрямовував зусилля на виокремлення виразних, домінантних елементів, що найповніше характеризують певний тип творів, роблять їх упізнаваними. Виділяючи комплекс органічних, сутнісних прикмет жанру, він розширював горизонти пізнання його теоретичних обривів, принагідно висвітлював питання генези, еволюції, специфіки функціонування тощо. Науковець намагався точно вловити і передати особливості народної генологічної свідомості, зрозуміти таємниці «конструювання» жанру, виокремити ті критерії, які формують «обличчя» певної фольклорної одиниці. Перед собою І. Франко ставив завдання визначити приблизний обсяг генологічної одиниці, окреслити сферу її впливу, виокремити той пласт життєвого матеріалу, що відповідає внутрішній концепції жанру. Встановлення чітких розмежувальних критеріїв на підставі посиленого практичного студіювання національного фольклорного фонду, на переконання ученого, – єдиний шлях до наведення ладу у «жанровому господарстві».

Аналіз численних розвідок І. Франка, де в центрі уваги опиняється певний жанр усної словесності, доводить, що науковець скеровував достатньо зусиль на пізнання закономірностей його розвитку. Він розглядав жанрову систему фольклору в контексті її постійної змінності, неперервного, хоч на перший погляд і непомітного, оновлення. Дослідник сприймав жанр не лише крізь призму класифікаційної функції, а звертався й до інших не менш важливих аспектів його побутування. Розуміючи генологічну одиницю як акумулятор досвіду та еволюції мистецтва, І. Франко намагався встановити його компетенцію на різних стадіях розвитку, простежити динаміку безперервного процесу стабілізації. Ця так звана історична поетика, системний діахронний аналіз явища сприяє об'єктивному виокремленню конститутивних ознак, які найповніше окреслюють його суть.

Систематична праця над виробленням чіткої стратегії жанрового аналізу, моделювання оптимальних схем досліду дали І. Франкові змогу запропонувати двоступеневе осмислення кожного жанру. Це своєрідний макро- та мікроаналіз. Макроаналіз передбачав комплексну наукову оцінку генологічної одиниці, її загальне, стереометричне бачення. Мікроаналіз спрямований на вивчення жанру в

деталях шляхом скрупульозного осмислення одного твору, у контексті його очевидної належності до силового поля досліджуваного типу творів.

У підрозділі 2.2. «*Різдвяні величальні пісні*»: жанр колядки у науковій реценсії Івана Франка» проаналізовано міркування дослідника про генологічну сутність центрального жанру зимової календарно-обрядової поезії українців. Твори цієї групи, попри численні внутрішні і зовнішні переформатування, зберегли чимало архаїчних елементів. Незважаючи на тривалий процес викорінювання усього давнього (поганського) із колядок і щедрівок, вони все ж виробили неабияку стійкість, імунітет до кардинальних змін і не втратили свого первісного жанрового заряду.

І. Франко відзначив, що колядки та щедрівки демонструють відносно незмінні складочислові параметри, і це дає підстави стверджувати про розмір як основне мірило розподілу. Саме тому вчений так високо оцінив першу спробу О. Потебні класифікувати колядки та щедрівки не за змістом, а за розміром пісні. Львівський дослідник підтримував висновок харківського колеги про те, що у тривалій «життєвій мандрівці» колядки закріпили за собою типову складочислову конструкцію (5+5), а щедрівки тяжіють до формули (4+4). Рефрен («приспівка») як характеристична деталь жанру, за спостереженнями науковця, виявляє значну «різномірність» у розмірі, на відміну від основного тексту.

Чимало уваги І. Франко приділив питанню регіональної своєрідності колядок та щедрівок, зокрема ділився спостереженнями про території найкращого «заховання» жанру. Важливим сегментом наукової рецепції колядок фольклорист вважав окреслення часу і місця їхнього виконання. Він акцентував, що для колядок подекуди характерний вихід поза межі різдвяного обрядового циклу, навіть попри очевидні зв'язки з ним. Виявлені випадки колядування («під час обходів полів і інших процесій») для дослідника стали переконливим доказом поступового розширення функціональних «потужностей жанру». Франкові спостереження над «життєвим середовищем» аналізованої генологічної одиниці підтверджують і сучасні фіксації фактів колядування під час жнив (так звані «колядки на стерні»).

Задля уникнення термінологічної плутанини І. Франко запропонував увести розмежування за жанроназвами: колядка – різдвяна пісня світського змісту; коляда – церковно-релігійний твір виразного книжного походження, центральною темою якого є прославлення народженого Христа.

Франкова стаття «Колядка про святу Софію в Києві» стала важливим і невід'ємним здобутком українського колядкознавства. Вдаючись до різновекторної оцінки твору у записі о. М. Зубрицького («мшанецька колядка»), науковець відзначив її комплітаивність. Лише на одному тематичному аспекті колядки (міфологічному, апокрифічному, історичному) учений не акцентував, а намагався дати викінчений аналітичний розбір усіх смислогенерувальних елементів в межах конкретного твору.

Інтерпретація колядок з погляду їхнього психологізму стала оригінальним кроком у дослідницькій стратегії І. Франка. Виразний психологічний «настрій» колядок, їхній емоційно-настрійний струмінь, який духовно возвеличує

«сторжество святого збору» (І. Денисюк) і дає можливість кожному відчутти себе «поставленим в епіцентр Космосу» газдою, до якого ідуть «три празники в гості», постійно перебував в об'єкті уваги дослідника, став опорним пунктом оцінки жанру.

Для повноти наукового осягнення явища І. Франко окремо розглянув цикл пародій на «серйозні колядки». Наявність значної кількості пародійних колядок засвідчує новий етап функціонування жанру, який позначений поступовою втратою первісного «магіко-сакрального ореолу» і переходом у площину розважальної народної поезії. Така тенденція спостерігається не лише у контексті колядок, а й у сфері інших жанрів (замовляння, прокльони тощо). Отож, аби продемонструвати специфіку колядкової традиції на усіх відтинках її розвитку, І. Франко вводив у науковий обіг ті неформатні відгалуження «різдвяних пісень», які тривалий час залишалися поза межами дослідницьких зацікавлень.

У підрозділі 2.3. «*Чисте чуття радощів життя і молодої свіжої сили*»: погляд Івана Франка на весняну календарно-обрядову поезію» висвітлено внесок дослідника у вивчення веснянково-гаївкової традиції. Розглянуто теоретичний вимір осягнення жанру та практичний внесок науковця у розширення його джерельної бази. Концептуальне розуміння сутності народних веснянок і гаївок дослідник підтверджував низкою фахових коментарів. Він докладно студіював праці попередників, у яких виокремлював «раціональне зерно» та апробував перспективні знахідки колег у власній фольклористичній практиці. Вельми позитивно учений сприймав спроби М. Драгоманова та В. Антоновича залучити гаївки як ілюстративний матеріал до корпусу історичної пісенності українців. І. Франкові імпувала запропонована схема інтерпретувати зразки обрядової поезії крізь призму їх «внутрішнього історизму» (М. Костомаров), себто висвітлення побутових обставин, історичних реалій, загалом духу часу давніх епох, що генетично закладений у творах цієї формації.

У гаївковому репертуарі, окрім зразків, які у «нетиканому вигляді» зберегли давноминулі спомини історичного життя українців, є чимало текстів, що висвітлюють знакові події недавнього часу. Властиво, І. Франко чітко усвідомлював потребу ввести у науковий обіг твори, які виражали народну оцінку недавніх подій і отримали значний суспільний резонанс. Однією з тем, яка стрімко «увірвалася» у досить «законсервованій» простір жанру гаївок, стало скасування панщини.

При окресленні змістово-тематичного заряду гаївок І. Франко зосередився на виразних «останках культури природи». Одухотворення природи у гаївковому комплексі свідчить про надзвичайну близькість людини до довколишнього світу і про прагнення укласти його (світу) незбагненні закони у прості, однак високопоетичні, зі значним символічно-міфологічним підкладом словесні тексти. Як тонкий поціновувач краси народного слова, І. Франко відзначив ефективність використання невичерпного потенціалу образів-символів, що органічно доповнюють барвистий поетичний малюнок веснянок.

Науковець був добре обізнаний із законами «поступування» весняного обрядового дійства. Зокрема він цитував пісню «Вже весна воскресла!», яку

номінував увертюрою до циклу гаївок, тобто ідентифікував твір як ініціальний у комплексі обрядових пісень, центральним мотивом яких є величання приходу весни, пробудження природи. Цінним видається також порівняння відомої веснянки із увертюрою, котра визначає настрої і тематику музичного твору. Аналогічні «камертонні» функції виконує згадана веснянка, уводячи всіх в атмосферу життєствердного весняного обряду.

І. Франко визначив перспективні напрями студіювання весняної календарно-обрядової пісенності, виокремивши проблеми історизму, символічно-міфологічної наснаженості, художньо-виражального багатства, ритмомелодичних побудов, актуалізаційного контексту тощо. Такий узагальнений погляд на генологічну природу гаївок засвідчив оптимальність Франкового дослідницького підходу, заснованого на проникливій, виваженій аналітичній рецепції «живого» фольклорного матеріалу.

У *підрозділі 2.4. «Той скомплікований і високопоетичний акт? Іван Франко – дослідник українського весілля»* з'ясовано особливості наукової рецепції весільних пісень у фольклористичній практиці ученого. У процесі вивчення українського весілля І. Франко запропонував комплексний підхід до його якісного витлумачення. Він опублікував повний запис весільної драми з Лолина, висловив низку концептуальних теоретичних міркувань про сутність «поезії подружжя», високохудожньо «вмонтував» весільні елементи у текстуру великого епічного твору («Великий шум»). У своїх весіллєзнавчих пошуках науковець максимально враховував досвід попередників, намагався окреслити ще не порушені проблеми, а також розмірковував над неодноразово артикульованими питаннями, долучався до дискусії, де завжди промовляв проти тривіального переповідання загальновідомих істин, підтримуючи лише свіжі думки, властиво ті, що відкривають нові горизонти досліду.

При аналізі весільних пісень та обрядів І. Франко зосередився на поглибленому вивченні їхньої локальної своєрідності. Учений засвідчив, що якісно презентувати й унаочнювати місцевий колорит весілля можливо лише за умови доброго знання загальноукраїнської традиції. Отож, переконував І. Франко, якісне осмислення найдрібніших нюансів весільного дійства, яке розраховане на серйозний аналітичний розбір, а не елементарне відтворення «сирого матеріалу», має ґрунтуватися на знанні широкого контексту та ретельній попередній підготовці, спрямованій на повне осягнення зробленого в галузі.

Як і більшість дослідників, І. Франко констатував архаїчність весільних обрядів і пісенного репертуару, що їх супроводжує. Чимало відгуків старовини, які у законсервованому стані крізь століття пронесла весільна драма, відкривають факти далекого минулого, дають основу для зрозуміння еволюції шлюбних традицій українців. Крізь призму одного якісного запису весілля І. Франкові вдалося виокремити ті форми шлюбу (викрадення, викуп та ін.), що домінували на певному етапі розвитку суспільства.

Поетична досконалість, естетична виразність, гармонійність розвитку і життєлюбний пафос весільного дійства, тої органічної сув'язі фольклорно-етнографічних елементів, що дали підстави М. Грушевському говорити про

своєрідний «unicum у світовому фольклорі», припали до вподоби чутливому на оригінальні знахідки нервові Франка-белетриста. Тому він наважився використати «поезію подружжя» як інкрустаційний матеріал у більшому художньому полотні та довести, що якісне народне слово зовсім не дисонує із авторським літературним дискурсом, а, навпаки, увиразнює його.

У підрозділі 2.5. «*Первісні форми князівсько-лицарського епосу: билинознавчі зауваги Івана Франка*» охарактеризовано Франкові спостереження над «старинами», вказано, що при розгляді питання про реальні обставини формування билинного епосу І. Франко намагався зважити усі «за» і «проти», вибудовувати свої висновки на підставі аналізу «живої» традиції. Саме через опрацювання значного пласту творів учений спостеріг певні перетворювальні процеси, які вплинули на зміну формату народного репертуару. Події пізніших епох, коментував дослідник, своєю актуальністю та значущістю затінили призабуті ратні подвиги героїв княжих часів. В епіцентрі уваги героїчного епосу українців опинилися нові теми, нові проблеми полонили народну свідомість. Центральне місце цілком об'єктивно зайняло питання боротьби з турками і татарами. Переосмислення «первісних форм князівсько-лицарського епосу», зумовлене зміною культурно-історичних координат на теренах України, призвело до «затирання» билинних форм і зростання на їхньому підмурівку нової епічної традиції, суголосної з духом часу й запитамі суспільства. Однак попри те, що у природному середовищі зростання билини перейшли на стадію спогадів про жанр, на півночі Росії вони знайшли «нову батьківщину» й активно функціонували упродовж багатьох століть, хоча й втрачали поступово органічний зв'язок зі своїми прототипами, адаптуючись до місцевих реалій і на рівні світоглядно-ідеологічного підкладу, і на рівні поетичних оздоб. Розвиваючи ідею спадкоємності традиції, І. Франко зазначав: те, що на півночі Росії збереглося й існувало за інерцією, на теренах України знайшло органічне вдосконалене продовження у думовому епосі. Наскільки первісно закладені у билинах інтенції були незрозумілими для пізніших їхніх носіїв, головню через незнання реальних обставин їх творення (це згодом спричинило втрату логіки викладу, долучення казкового елемента та взагалі відвертого шаржування початково реалістично-історичних картин), запримітив ще О. Веселовський, який у монографії «Южнорусские былины» доводив прикладами викривлене сприйняття реалій киеворуської доби.

Незважаючи на те, що билини не були домінантним жанром у фольклористичних дослідженнях І. Франка, все ж лаконічні міркування вченого про генезу, поетичний уклад, змістове наповнення цих творів заслуговують на увагу, бо спрямовані на з'ясування актуальних питань, ґрунтовані на концептуальних положеннях найновіших на той час билинознавчих студій, засновані на оригінальному баченні явища.

У підрозділі 2.6. «*Документи народної свідомості: жанр історичної пісні у науковому доробку Франка-фольклориста*» висвітлено внесок ученого у вивчення історичної пісенності українців. Пісні цього типу І. Франко розглядав як історичні документи, однак завжди із поправкою на те, що «історичну правду» з

цих документів нерідко доводиться «вилушувати», докладаючи чималих зусиль, демонструючи мудрий розум аналітика та кмітливість завзятого пошуківця. Науковець представляв історичні пісні як «дзеркало доктрин і суперечностей своєї доби». Уважно заглядаючи у те «дзеркало», він виразними контурами зумів подати правдивий образ досліджуваного періоду. У процесі своїх тривалих практичних пошуків І. Франко переконався, наскільки складно виокремити з народного художнього твору дійсний факт минулого, адже наявні «сторонні наверстування», як-от «примішка поетичного елемента», «шкільна манера», надмірна «моралізація», сильно затемнюють реальну основу пісні, роблять її оприявлення вкрай складним.

Як для «звеличення послідньої доби сербської свободи» і для зображення героїчної боротьби сербів із турками, за влучним висловом І. Франка, «творчість народної фантазії винатужилась» до продукування справжніх майстерверків, так і в українській усній словесності дійшла своїх вершин творча напруга люду, осягаючи в поетичному слові визвольні змагання XVII століття. Саме в цьому пласті історичної пісенності нашого народу органічно злитовано історичну правду і поетичну вишуканість, достовірність факту та художню виразність. Народна історична пісня майже завжди виломлюється з контурів факту, який дав імпульс до суспільної реакції у формі завершеного поетичного полотна. Пісня ця, відтак, бере за основу раціональне начало, доповнює його звичними для будь-якого виду творчості емоційними елементами, пропонуючи укладений у традиційні словесні формули сплав розумово-чуттєвої рецепції події.

Наукову перспективу опрацювання народної історичної пісні з окресленням усіх її потенційних інформативних виходів І. Франко вбачав передусім у тому, що якісний аналіз сприяє глибшому зрозумінню історичної події, допомагає відчутти дух епохи та «причинається дечим немаловажним до освітлення життя й характеру її героя». Безперечно, одним із завдань, над якими успішно працював І. Франко, було з'ясування засадничих принципів характеротворення у фольклорі загалом, а в історичних піснях зокрема. Учений завжди виступав поборником того, аби у виданнях історичних пісень чітко дотримуватися хронологічного принципу, що відкриває одразу декілька можливостей: побачити логічне представлення історії краю у народній пісні, спостерегти тенденції розвитку пісенної традиції, простежити, чи пісня виникла одразу після події, чи постала пізніше, як «глухий відгук» давноминутих часів.

Взоруючись на досвід попередників (М. Костомаров, В. Антонович, М. Драгоманов) і активно апробуючи власні цікаві знахідки, І. Франко запропонував оригінальну схему аналізу історичних пісень, засновану на багатоаспектному вивченні кожного твору. Крім встановлення реального історичного підкладу пісні, перевірки достовірності її фактичного підґрунтя, дослідник спрямував зусилля на представлення якнайповнішої варіантної парадигми, на «вистудіювання» усіх доступних текстів, на висвітлення поетикального багатства зразків, на збагнення їхніх психологічних основ тощо. При ретельному розборі народного ліро-епосу вчений хоч і не змагав до обов'язкової генологічної дескрипції історичної пісні, все ж зумів окреслити

низку концептуально важливих елементів, які формують осердя жанру, є незмінними маркерами для означеного типу творів. Лейтмотивом Франкового корпусу «Студій...», як, зрештою, й інших праць про історичні пісні, є наголос на тому, що маємо справу з «документами народної свідомості», себто з цінними «причинками», комплексний аналіз яких є підставовим для глибшого розуміння історичного розвитку етносу.

Особливості Франкової рецепції української думової традиції представлено у *підрозділі 2.7. «Найкращий вицвіт поетичної творчості в усій Слов'яниці»: думознавство Івана Франка»*. Відзначено, що І. Франко виробив неординарний підхід до вирішення складних проблем думознавства. Зокрема, заслуговує на увагу його принцип дослідження «історичних підвалин» козацького епосу, що ґрунтувався на розгляді широкої джерельної бази. Учений виважено потрактував думовий матеріал з погляду його «історичних правд». Він не сприймав твори цієї групи як беззаперечні літописні свідчення «давно минулих літ», вказував на помітну «примішку поетичної фікції». Заразом І. Франко говорив про потенціал дум як джерела інформації, щоправда, зазначав: твори ці цінні не своїм фактажем, а тим, що є об'єктивними свідченнями «сучасних людей і очевидців», «характеристиками часу і настрою суспільного», вони «живописують характер і життя усього народу».

І. Франко спростовував хибний погляд польських дослідників, які не робили жодного термінологічного розмежування між думою та історичною піснею. Ословлюючи недоліки (найчастіше інспіровані незнанням матеріалу) у розумінні сутності цих жанрів, І. Франко окреслив найвиразніші критерії, за якими можна безпомилково диференціювати тематично споріднені, однак за формальними показниками різні генологічні утворення.

Пізнаючи жанрову природу народних дум, І. Франко намагався максимально врахувати особливості їх виконання. Обставини відтворення безперечно впливають на формування неповторної аури цієї генологічної одиниці. Науковець аргументовано вказував на приблизний період утвердження думової традиції, її входження у фольклорну систему, акцентував на перебуванні дум на «духовному утриманні» козацтва, відтак починав «життєвий шлях» жанру зі XVI століття, коли козацька верства переживала найбільший розквіт.

У думках І. Франко знаходив чимало слідів попередньої фольклорно-літературної традиції, тих ознак, які жанр успадкував від давніших уснословесних і писемних форм. Цим міркуванням учений частково поділяв думки П. Жигецького про «книжний стрій дум». Водчораз він приєднався до когорти дослідників (М. Максимович, П. Куліш, В. Антонович, М. Драгоманов, П. Жигецький), які вбачали нерозривний зв'язок оригінального жанру українського народного героїчного епосу та «Слова о полку Ігоревім».

Не залишив поза увагою І. Франко спостереження про зв'язок дум із биллинами: міжжанрові перегуки він сприймав як доказ спадкоємності української епічної традиції. Відтак «довів до шпиля» думку про суголосність билли і дум на ідеологічному рівні. Активна громадянська позиція українця, що виразно проілюстрована у «старинах», думках та історичних піснях, на переконання

ученого, свідчить про належність цієї риси до невід'ємних етнопсихологічних маркерів.

Франкові розвідки про думи, цей оригінальний «духовний і національний фонд», цінні як спроба комплексного з'ясування художньо-виражальних оздоб «козацьких псалм». Як знавець найдрібніших нюансів конструювання якісного літературного продукту, І. Франко давав лаконічні, проте концептуальні характеристики поетичного складу найвідоміших текстів дум, відзначав їхню «одноформність», наявність «однакових шаблонів язикових і поетичних», «однаковий свобідний розмір, однаковий спосіб римування». Фольклорист намагався збагнути закони ритмомелодичних побудов унікальних зразків кобзарського репертуару.

Зважаючи на значний відсоток імпровізації при виконанні народних дум, І. Франко також пропонував зосередитися на особі самого виконавця-кобзаря. Традиції кобзарського життя («одклінщина» і подібні) він сприймав як «найкращий доказ» того, що кобзарство було окремим ремеслом з певною цеховою організацією.

Думознавчий доробок І. Франка свідчить про те, наскільки глибоко та різнопланово учений осягнув природу жанру, як наполегливо шукав нових шляхів для його повнішого осмислення, при цьому нерідко ставав на хиткі містки, висловлюючи суперечливі думки, однак знаходив сили і засоби спростовувати хибні міркування та впевнено рухатися вперед.

У підрозділі 2.8. «*Тлискавка, що нагло освітлює найглибші тайники людської душі?: баладознавчі розмисли Івана Франка*» розглянуто здобутки дослідника на ниві наукового коментування фольклорного ліро-епосу. Посилений інтерес І. Франка до балад має подвійну мотивацію, адже жанр цікавив його і як фольклориста, і як письменника. Ті життєві драми та трагедії, що їх мистецьки осмислено у форматі уснословесного жанру, не могли залишити байдужим такого чутливого до слова майстра. Тому-то він комплексно оцінив цю оригінальну генологічну одиницю, запропонував ґрунтовне осягнення різних її рівнів.

Як добрий знавець фольклорної традиції багатьох народів Європи, І. Франко неодноразово констатував, що баладні мотиви, які позірно дуже схожі на унікальне національне надбання українців, мають дуже широкий ареал побутування та належать до загальнолюдського культурного фонду. Учений доводив прикладами, що балади є «міжнародним добром», однак додавав, що вони «націховані національним колоритом», «локально підмальовані», себто всім зрозуміла емоційно наснажена трагічна подія в ошатнім обрамленні балади. Промовляючи до душі реципієнта загальнозрозумілою мовою фактів, вона водночас прагне якомога яскравіше увиразнити ситуацію, а тому використовує барви з обсягу егнічної кольористики.

Розглядаючи балади, І. Франко нерідко радив «вдуматися в ті пісні», «вилушувати в кожній дії її психологічні мотиви», бо й справді вони змушують кожного проаналізувати ситуацію, збагнути ті причини, які призвели до трагедії, до неймовірного повороту долі. До речі, у баладах за законами жанру фінал наперед визначений, та, попри «прозорість» кінцівки, ці пісні тримають слухача

(читача) у напрузі. Аби зберегти так звану «єдність враження», аби максимально сконцентрувати увагу реципієнта на винятковій події, балада відкидає усі дигресивні елементи, вдаряючи у ті струни, які обов'язково резонують у душі слухача. Балади належать до такого типу творів, де важливу роль відіграє психологічний аспект сприймання.

З'ясування особливостей побудови баладного сюжету потрапило до кола пріоритетних завдань Франка-фольклориста. Виняткова зосередженість на власне події без особливої уваги до її передісторії та післяісторії стала визначальним атрибутом жанру. Для балади, як слушно спостеріг І. Франко, зовсім не важливо, що саме призвело до відповідного розташування сил, як саме розвивалися життєві долі головних дійових осіб задовго до тієї миті, коли перед героєм постала проблема екзистенційного вибору. Так само поза силовим полем балади опиняється зображення життя після трагедії, вона не розпоршує свій вибуховий емоційний «зудар» на однозначні епілогові відповіді, поза якими втрачається ефект таємничого, незнаного, а вдається до прийому багатозначного замовчування, час від часу пропонуючи дидактичні фінальні акорди з виразним етнопедагогічним навантаженням. Балада, за спостереженнями І. Франка, належить до такого типу творів, де справді «много важить» кожне слово. Якщо твір активно побутує, має великий ареал поширення, то його словесна текстура досконало вироблена, максимально відшліфована та зорієнтована на конденсований виклад сенсацийної події. Саме такі «вигладжені» тексти балад унікально вміло дотикають до найпотаємніших струн душі «таким малим средством», який «ледве чи доказав би й найбільший поет-серцевідець»¹.

Учений виокремив понад 50 баладних мотивів та класифікував їх за тематикою й особливостями побудови ритмічної схеми. Вичленовуючи кожен баладний мотив, І. Франко одразу ж подавав покликання на те джерело, в якому опубліковано відповідну пісню. Запропонований принцип презентації баладного мотиву, окрім точної бібліографічної інформації, разом давав більш-менш об'єктивну картину сфери побутування та ступеня популярності твору.

У передмові до перекладу старшотландського народного ліро-епосу І. Франко запропонував концептуальну образну оцінку балад, зазначивши, що їх можна порівняти із «блискавкою, що нагло освітлює найглибші тайники людської душі». У своїх ґрунтовних, інформативно насичених наукових працях дослідник намагався повною мірою збагнути природу цієї «блискавки», а кризь її призму заглянути у «найглибші тайники людської душі».

Франкові міркування про жанрову природу народних пісенних моностроф проаналізовано у *підрозділі 2.9. «Це розрізнені перлини великого намиста»: жанр коломийки у науковій рецепції Івана Франка*. Учений виокремив найвиразніші прикмети коломийок, окреслив їхню ідейно-тематичну спрямованість, коротко означив комплекс актуальних проблем цього жанрового утворення. Завдяки ясності, лаконічності та ядерності вислову, коломийка здобула широку популярність, стала невід'ємним елементом народнопісенного

¹ Франко І. Жіноча неволя в руських піснях народних / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. Т. 26 / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 251.

репертуару. Оскільки чотирнадцятискладова коломийкова строфа органічно ввійшла у народну свідомість, стала улюбленою формою поетичного виразу думки, то саме через неї неодноразово модельовано події сучасності, відтворено суспільні настрої, засвідчено актуальні питання соціуму. Цілком закономірно І. Франко розглядав твори аналізованої формації як переконливий доказ того, що «поетична творчість народу ще не вичерпалася».

Одним із вагомих чинників, що позитивно вплинув на динаміку становлення коломийки – звернення до сміхового начала. Здатність висвітлювати ситуацію у жартівливому ключі стала перспективною знахідкою та посприяла утвердженню домінуючих позицій коломийки у палітрі фольклорних жанрів окремих регіонів. «Насмішливий» тон, який пронизує навіть ті твори, де розгорнуто серйозні теми, І. Франко вважав показовим, таким, що демонструє тенденції активного побутування жанру. Амплітуда розгортання комічного у коломийках широка. Властиво, з цього приводу, окреслюючи крайні точки відхилення коломийкового дотепу, І. Франко стверджував, що сміхове начало розвивається у діапазоні між «тонким жартом» і «цинічним насміхом», себто у гумористично-сатиричному полі.

Розглядаючи тематичний діапазон коломийок, І. Франко наголошував на їхньому універсалізмі, на широті охоплення дійсності. Чимало коломийок є вузькококальними, географія їхнього побутування часто обмежена одним населеним пунктом. Незважаючи на значний відсоток унікальних у своїх конкретних виявах творів, жанр набув загальнонаціонального значення.

Зрозумілі та прозорі закони творення коломийок спонукають до імпровізації. На цій підставі деякі фольклористи висловлювали думку, що пісенні мініатюри переважно постають у процесі виконання. Як безпосередній носій і водночас уважний дослідник коломийкового репертуару, І. Франко намагався відшукати істину в дискутованому питанні та виразно окреслити роль і місце імпровізації у формуванні народнопісенних моностроф. Учений підтвердив наявність експромтів у виконанні талановитих співаків, однак дотримувався думки, що «ті короткі пісні, здавалось би, імпровізовані, та все-таки переважно передавані з уст до уст»². Прикметно, що тонкий знавець пісенного слова ствердив домінування спадкоємності традиції, навіть у такому, на перший погляд, «швидкоплинному» жанрі, і заманіфестував коломийковий репертуар не як сукупність миттєвих емоційних спалахів непогамованого чуття, а як вивершену композицію устійнених творів, які в багатьох випадках стають непроминальними.

Процес розвитку коротких пісенних форм властивий не лише українському фольклору; аналогічні тенденції спостерігаємо в усній словесності багатьох народів. Приміром, у народній творчості поляків вельми стрімко «зросли» так звані краков'яки, пісеньки «12-складового розміру форми 6+6». Дуже схожими «появами» стали «частушки» у росіян, «Schnadahüpfeln» у австрійських німців. Спостерігаючи розмаїття «багатого відлуду людської поезії», І. Франко запропонував порівняльну характеристику, спрямовану на оцінку тематично-

² Франко І. До історії коломийкового розміру / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. Т. 39 / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 232.

поетичного та, зрештою, й кількісного потенціалу досліджуваних творів. При компаративному огляді матеріалу учений виокремив чимало суттєвих переваг коломийкової традиції, яка вирізняється «численністю, різносторонністю та свіжістю мотивів», а також «багатством тем», «якістю колориту, різnorodністю тону та правдивістю чуття».

У позірні елементарних, скупих на слово коломийкових монострофах І. Франко добачив могутній резерв, а відтак доклав чимало зусиль, аби проілюструвати той потужний внутрішній енергетичний заряд, захований у дворядковій строфі. Покликаючись, головню, на живий, автентичний фольклорний матеріал, дослідник систематично вводив його у науковий обіг та запропонував належну критичну оцінку. Він зупинився і на дефініції жанру, і на його географії, висвітлив невичерпність тематики коломийок, порушив питання їхньої художньо-виражальної наснаженості, розглянув пісенні монострофи у компаративному аспекті тощо, себто актуалізував ті перспективні напрями студіювання «коротких пісень», які й досі перебувають у фарватері фольклористичних дискусій.

У *підрозділі 2.10. «Сімена, котрі не втратили свої плодючої сили»: казкознавство Івана Франка»* розкрито комплекс напрацювань ученого у сфері вивчення народної казкової прози. І. Франко пройшов довгий шлях до глибокого розуміння внутрішньої природи народної казки через докладне студіювання багатой фольклористичної літератури, через ретельне текстологічне опрацювання великої кількості збірників, через систематичне записування текстів «з уст народу», через гармонійне вплетення казкових елементів у структуру художніх творів. Те, як уміло І. Франко оперував українським казковим матеріалом, свідчить про дуже копітку та вельми тривалу підготовчу роботу. Він брав до уваги і спеціальні розлогі видання І. Рудченка, П. Чубинського, І. Манжури, і принагідні публікації у періодиці. Учений пропонував докладний текстологічний аналіз усіх доступних варіантів казки, аби вловити тенденції розгортання теми, принципи засвоєння популярних мотивів. Він виразно наголошував на важливій особливості казки, жанру, який не знає напівтонів, який однозначний у питаннях розмежування добра і зла, який не зосереджується на внутрішніх ваганнях, а безапеляційно виводить на авансцену ідеального головного героя, цілеспрямованого, впевненого, непідкупного, чистого помислами, в образі якого змодельовано варту наслідування поведінку.

У фольклористичних студіях І. Франка помітна тенденція вивчати казковий репертуар за мотивами. При застосуванні такої методології вкрай важливо, як застерігав учений, правильно визначити цей структурний елемент твору, бо його хибна ідентифікація негативно впливає на якість студії. Дослідник намагався збагнути, добір яких елементів у своїй сукупності дає підстави стверджувати саме про казковий мотив, а не епізод, що не вирізняється жодним жанровим маркуванням. Франкові казкознавчі спостереження спрямовані й на те, аби встановити рівень популярності досліджуваних мотивів, з'ясувати «культурний круг» їхнього поширення та частотність повторення. У процесі аналізу казок І. Франко прискіпливо ставився до текстологічного опрацювання зразків.

Чимало зусиль фольклорист спрямовував на належне наукове представлення українських казок на сторінках авторитетних видань. Його цікавив не лише сам факт виходу у світ «сирого уснословесного продукту», тому до кожного опублікованого зразка подавав коментар. У ремарках до українських творів І. Франко наводив докладні паралелі з фольклорної традиції інших етносів, систематично інтегрував наше «народне добро» у загальноєвропейську джерельну базу.

Деякі казкові мотиви та яскраві атрибути жанру (динаміку, символіку, фантастику) І. Франко успішно використовував у своїй письменницькій практиці, органічно інкорпорував казкові деталі в оригінальні твори, брав їх за основу багатьох художніх полотен. Прикладом уведення казкового мотиву у структуру твору як ключа до розв'язання численних загадок авторського тайнопису є новела «Неначе сон».

У казкознавстві І. Франко пройшов складний шлях поступу. Якщо перші розвідки («Старинна романсько-германська новела в устах руського народу») ґрунтувалися винятково на інтуїтивному опрацюванні матеріалу без залучення багатой літератури з предмета, то пізніші праці («Пісня про правду і неправду») позначені посиленням інтересом до казкознавчої проблематики. І. Франко суттєво розширив обрій українського казкознавства, вивів його із вузької орбіти замкнутого досліду «продуктів власного поля» і, взоруючись на досвід знаних європейських колег (Т. Бенфея, Ф. Лібрехта, Дж. Данлопа, Г. Паріса, Я. та В. Грімів та ін.), апробував дієві схеми аналізу казкового епосу у значно ширшому масштабі. Загалом Франків досвід вивчення казок свідчить про те, що учений глибоко розумів суть жанру, бачив нові шляхи його студіювання та контурно окреслив перспективний план розвитку українського казкознавства.

У *підрозділі 2.11. «Зерна культурної історії та народної психології»: Іван Франко – дослідник неказкової фольклорної прози (легенди, оповідання, перекази)»* йдеться про Франкову наукову рецепцію народних легенд, переказів та оповідань. Фольклористові належить провідна роль у виробленні зрозумілих принципів розмежування цих споріднених жанрів. Глибоке збагнення внутрішньої сутності легенд, переказів та оповідань можна пояснити не тільки філігранною технікою теоретичної оцінки матеріалу, а й багатолітнім практичним досвідом науковця, який систематично записував прозові форми народного слова, спостерігав за контекстом їхнього побутування, розмірковував над об'єктивними критеріями упорядкування та систематизації різноформатних зразків. Органічна єдність теоретичного та практичного «сканування» фольклорного матеріалу у дослідницькому арсеналі І. Франка максимально сприяла формулюванню виважених думок про жанрову природу зразків неказкової прози.

До обов'язкових атрибутів легендарного репертуару І. Франко зараховував наявність чудесного. Попри те, що вчений визнавав домінуючу роль вигадки у легендах, він водночас вивчав їхній історизм і переконував, що зразки жанру цілком реально розглядати як «історичні документи», пам'ятаючи, що «робиться се в іншому значенні і в іншій мірі, ніж з іншими документами»³.

³ Франко І. Святий Климент у Корсуні. Причинок до історії старохристиянської легенди / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. Т. 34 / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1981. – С. 21.

Порушивши питання про книжні джерела народних легенд, І. Франко вказував на найпопулярніші збірники, з яких у різні часи інтенсивно черпали «свіжі» сюжети. До особливо продуктивних джерел він аргументовано відносив книги «*Legenda aurea*» та «*Speculum Sanctorum*». Названі «середньовічні компіляції» науковець розглядав як твори, «важкість пізнання яких» не викликає жодного сумніву, особливо для тих учених, які займаються «студіюванням наших писаних і усних легенд». Суттєвий внесок І. Франко зробив у дослідження народної апокрифіки. Він не тільки зібрав, упорядкував і видав фундаментальний корпус «Апокрифи і легенди з українських рукописів», а й запропонував низку фахових коментарів про генезу апокрифів, ареал поширення, тематичний діапазон.

Сюжети легенд І. Франко неодноразово використовував як ілюстративний матеріал для пояснення певних народних вірувань, виказуючи в такий спосіб можливе джерело, на основі якого вони сформувалися та розвинулися. Наприклад, аби з'ясувати, звідки з'явилася в українських селян неписана заборона їсти жидівську паску, дослідник навіть поширену серед народу легенду про те, що жиди у свою паску обов'язково додають краплини крові християнських дітей.

У Франковій системі жанрів фольклорної прози, запропонованій на сторінках першого тому «Етнографічного збірника», не знаходимо терміна «переказ», що активно використовується у сучасній фольклористиці, та, зрештою, і в пізнішій практиці самого дослідника. Для пояснення цього факту маємо декілька причин. По-перше, саме І. Франко належить до першопрохідців у складній проблемі диференціації народної оповідної літератури, тому-то він не міг одразу повною мірою збагнути та науково аргументувати усі тонкощі розподілу близьких за суттю жанрових утворень. По-друге, аби безпомилково говорити про певну генетичну одиницю з погляду впізнаних жанрових маркерів, потрібно оперувати значною кількістю зразків, що представляють саме цей тип творів. На жаль, наприкінці XIX століття було зроблено ще дуже мало для кількісно презентативного видання народних переказів. Незважаючи на певні термінологічні нюанси, перекази все ж стали важливою складовою фольклористичної програми І. Франка. Перекази про Києворуську добу, татаро-монгольські, турецько-татарські набіги та опришківство найчастіше потрапляли у поле зору ученого.

Новим словом у фольклористиці стала Франкова розвідка «*Bel parlar gentile*». Ця студія досі не втратила наукової новизни, відкривавчого потенціалу і належить до найгрунтовніших (не за обсягом, а за суттю) напрацювань у галузі вивчення усних народних оповідань. При розгляді жанру у його актуалізаційному контексті, себто в атмосфері живоплинної народної «конверсації», І. Франкові вдалося вельми переконливо окреслити основні риси оповідання як самостійної генетичної одиниці. Досліджуваний тип уснословесних творів «звичайно має фактичну основу», передає «живий, реальний ґрунт відомих фактів і відносин». Тому як дієвий критерій виокремлення та ідентифікації оповідання із репертуару фольклорної прози науковець використовував принцип достовірності.

Оскільки цілісне осягнення природи жанру передбачає також урахування формального аспекту, то І. Франко належно ставився до вивчення архітекτονіки кожного твору. На підставі спостережень дослідник вивів певні правила, закони, тенденції конструювання фольклорних творів. Вивчаючи композиційні особливості народних оповідань, він виокремив надзвичайну сконцентрованість, лаконічність та інформаційну насиченість експозиції. Учений вказував на часту присутність у народних оповіданнях «драматичного заострення, т. зв. *pointe*», що концентрує у собі всю суть мовленого.

Внесок ученого у вивчення народної сміхової культури розглянуто у *підрозділі 2.12. «Пристаупити до оцінки і означення того, що називаємо гумором українського народу»: анекдотознавчий дискурс Івана Франка*. Важливим чинником, що стимулював входження в орбіту серйозного наукового досліджування досі ігнорованого анекдотичного репертуару, стала Франкова концептуальна вступна стаття до видання першого тому «Етнографічного збірника». Ця передмова, у якій І. Франко продемонстрував панорамне бачення уснослоvesної традиції і через дефінітивні означення окреслив головні підходи до жанрового розмежування фольклорної прози, мала програмний зміст. У розвідці як «самодостатню» генологічну одиницю виділено «фацецію», себто легітимізовано великий пласт усної словесності, акцентовано на потребі його ретельного вивчення. Науковець належав до вузького кола українських фольклористів, які доклали чимало зусиль до того, аби ввести цей жанр у систематичний науковий обіг, розширити горизонти його теоретичного пізнання. Передусім він усвідомлював нагальну потребу розглядати анекдот у контексті інших прозових жанрів фольклору, адже лише на тлі близьких за суттю творів можна максимально точно вияскравити своєрідні риси досліджуваної генологічної одиниці. У своїй дефініції анекдота науковець виписав і формальні, і змістові показники, які у своїй сукупності формують неповторний ореол жанру. З формального боку це «коротеньке оповідання», тобто лаконічність, конденсованість викладу належать до прикметних ознак. Що ж до змістових параметрів фацеції, то для неї найважливішими є «гумористичність» та одноепізодність. Зосередженість винятково на одній події, яка врешті зводиться до несподіваної розв'язки, незвичайного повороту сюжету, допомагає зберегти «єдність враження», максимально заострити та підсилити сміховий ефект, передати унікальну емоцію анекдотичної оповіді.

І. Франка зацікавила тема мандрівки окремих популярних анекдотичних мотивів. Дослідник запропонував декілька пошукових розвідок у цій царині: «Жидівська війна», «Угорська казка» Вацлава Потоцького і "пся крив", «Ні зле ні добре» та ін. У них автор продемонстрував широку обізнаність із європейською науковою літературою про анекдот і вкотре засвідчив хист фахового компаративіста-аналітика, який не задовольнявся простим громадженням «покривного матеріалу», а крізь призму вивчення одного мотиву вказував на очевидні та можливі міжнародні культурні контакти, з'ясував їхню роль у формуванні унікального «повабу» національної уснослоvesної традиції.

Одним із перших І. Франко звернув увагу на те, що нерідко «з-поза прозорої ширми» анекдота виглядає проблема значно складніша і ширша за ту, що представлена у самому тексті. Анекдот може тільки йому властивим способом поцілити своїм вістрям у найбільшочішу точку і за позірним сміхом вивести на-гора гостру проблему, немов апелюючи до загалу про необхідність негайного її вирішення. Мовлячи про згаданий аспект цих «дрібних творів», І. Франко стверджував, що вони здатні «бичувати і висміювати вади».

Учений наголошував, що деякі популярні анекдоти збереглися у свідомості народу у формі коротких, лаконічних, інформативно містких, надзвичайно влучних і дотепних фраз, які продовжують активно функціонувати у мовленні, зберігаючи за собою глибоке змістове наповнення. Десятки прикладів переходу анекдотів у короткі формули народних приповідок І. Франко подав на сторінках тригоного корпусу «Галицько-руські народні приповідки».

Цінні міркування про народну анекдотичну літературу вчений висловив у розлогій студії «До історії українського вертепу», де, зокрема, вказував, що неодноразово основою світської частини вертепного дійства ставали анекдоти. Єдність емоційного спрямування цих двох важливих пагонів духовної культури народу, а саме їхнє виразне «струмуюче» сміхове начало, вплинуло на «ущільнення» зв'язку між жанрами. Театралізований варіант анекдота, що знайшов вираз на сцені «шопки», органічно вписувався у калейдоскоп подій та персонажів, який став візитівкою лялькової вертепної драми. Сценічна дія лялькового вертепу для підсилення комічного ефекту вдається до різномірних «екстравагантій»; саме анекдоти є невичерпною скарбівнею такого типу елементів, адже вони побудовані на принципі несподіваного повороту ситуації та часто вдаються до раптового накладання двох незалежних контекстів у так званій точці бісоціації.

У невичерпному гумористичному репертуарі можна виокремити розширений цикл анекдотів, об'єднаних постаттю центрального персонажа, представника певної суспільної групи чи нації. Про існування та значну популярність таких циклів писав і І. Франко, наголошуючи, що їх докладний аналіз може стати основоположною джерельною базою для рецепції інших етносів, нерідко дошкульної і надто перебільшеної у висвітленні негативних рис. Анекдоти стають наочною ілюстрацією тих стереотипів, які утвердилися в народній свідомості щодо представників інших націй. Окрему рубрику анекдотичного репертуару формують твори, об'єднані постаттю головного героя. У сміховій традиції кожного народу можна виділити улюбленого персонажа, який опиняється в епіцентрі різних несподіваних ситуацій. У турків таким героєм є Карагец, у поляків – Sowizdrzał, у німців – Till Eulenspiegel. На прикладі турецьких анекдотів про Карагеца І. Франко спробував дати коротку характеристику головного героя популярного циклу.

У фольклористиці І. Франко ніколи не був «кабінетним ученим». Усі теоретичні конструкції він будував на основі докладного аналізу живого середовища побутування уснословесних творів. Не винятком був анекдот, багато зразків якого дослідник записав самостійно. Учений спостеріг, що народне

дотепне слово завжди виринає у контексті бесіди, відтак є належні підстави віднести його до розмовних жанрів – тих, які розкривають повноту своїх функціональних можливостей у безпосередньому мовленнєвому потоці. Враховуючи практичний досвід фіксації анекдотів, І. Франко чітко виписав показники життєвих координат жанру у контексті моделювання головних типів «народної конверзації».

У підрозділі 2.13. «*Ці вузлуваті, стереотипні форми? Іван Франко – дослідник народної загадки*» з'ясовано, що важливим кроком на шляху до якісного аналізу народної енігматики стала праця І. Франка «Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних». Попри те, що учений сконцентрувався лише на вивченні окремого пласту творів цієї формації, попри те, що докладно висвітлив лише один аспект складного фольклорного явища, попри те, що не встиг розглянути в обсяжних майбутніх студіях усі задекларовані питання, Франкові міркування і досі залишаються підставовими для дослідників загадки.

І. Франко спостерігав поступ жанру на структурному рівні, вказуючи на плавний перехід від «поєдинчих питань» до складних форм. З розвитком людської думки, за ученим, загадки змінюються від «найвіших» зразків, простих для відгадування, до «більше скомплікованих і застановляючих нас не раз своєю дивоглядною формою або дотепом в комбінуванні різнорідних виображень». Наголосивши на плавному перформатуванні жанру, його ускладненні, науковець вельми проникливо підкреслив два аспекти, які стали органічним атрибутом загадок і у своєму синтезі розширили потенціал творів енігматичної верстви. Тими двома елементами є «дивоглядна форма» та «дотепність». Дотепність, приміром, виявляється під час розгортання подвійних смислів, де зумисне акцентовано на провокативних сороміцьких деталях, які, щоправда, втрачають усю «солоність» у контексті відгадки. Додають гостроти рецепції також численні мовні експерименти, до яких вдається загадка з метою створити відповідну атмосферу «загадковості» та максимально ускладнити метафорику. Впадають у вічі проби збагатити тексти мовними неологізмами. Оті «дивоглядні форми» своєю екзотичністю, «неформатністю» привертають увагу широкого загалу й утримують жанр на стадії активного побутування, відкривають простір для дальшого розвитку.

Еволюція форми відбувалася паралельно з еволюцією змісту, відтак І. Франко виокремлював і подавав у хронологічній послідовності становлення три тематичні пласти («формації») загадок: анімістичні, зооморфічні та антропоморфічні. Властиво, виділяючи різні смислові групи за їхнім сутнісним наповненням, науковець паралельно з'ясовував приблизний час постання кожної «формації», ту світоглядно-ідеологічну основу, на якій вона виникла та розвинулася. Так само І. Франка зацікавив і функціональний аспект загадок, який змінювався на різних історичних етапах. Загадки як інтелектуальне випробування, одна зі складових ініціального дійства, як розважальний елемент, дієвий засіб досягнення позитивних емоцій, як високохудожня мистецька мініатюра, яка виразністю і глибиною образів вигідно вирізняється з-поміж інших, – у цих та

багатьох інших іпостасях поставав жанр, демонструючи пластичність, здатність органічно адаптуватися до нових реалій, до нових суспільних запитів. Поліфункціональність стала запорукою успішного перебування енігматичних формул на провідних позиціях у структурі жанрової системи фольклору.

Продуктивним нововведенням І. Франка стало своєрідне розгерметизування досліджень про загадку, себто оперування не лише винятково українськими зразками, а й розгляд аналогічних, принаймні близьких, польських творів. Паралельного розглядаючи український та польський матеріал, І. Франко зосередився передусім на спільних тенденціях розвитку жанру незалежно від кордонів та водночас не відмовився від порівняльного аналізу, спрямованого на встановлення унікальних національних рис. Компаративне вивчення народної енігматики оприявило цілком очевидну річ: найдавніші зразки, що вирізняються неабиякою стійкістю, не мають ще виразної печаті національного духу, натомість твори пізніші обростають усе більшою кількістю етнічно маркованих деталей.

Франкові ідеї щодо генетичної спорідненості архаїчних загадок із міфологічними уявленнями перегукувалися з міркуваннями О. Потебні, який на позначення жанру використовував поняття «малий міф». Розвиваючи ідеї колеги, учений також розглядав чималу групу загадок як сконденсовані, лаконічні варіанти колісь актуальних міфологічних уявлень, номінуючи їх образно міфами, що «зійшли з п'єдесталу». У зазначених резолюціях відчутний крок назустріч концептуальним положенням праць представників міфологічної школи, однак І. Франко пропонуваній ракурс висвітлення проблеми розглядав лише як незначну складову масштабного дослідження складного фольклорного явища, не обмежуючись встановленням винятково міфологічної основи твору.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** узагальнено основні результати дослідження. Для І. Франка фольклорна традиція українського народу стала тією «станцією духа», де він повсякчас живився акумульованою за багато століть і закріпленою у слові енергією рідного народу, а відтак не тільки органічно наснажував оригінальну творчість уснословесними образами, мотивами, сюжетами, а й доклав максимум зусиль, аби на найвищому науковому реєстрі, налаштованому відповідно до найкращих здобутків європейської фольклористичної думки, провадити систематичне, багатоаспектне дослідження складної матерії народної словесності. Корпус досліджень І. Франка над усною народною творчістю став основним підмурівком для остаточного утвердження української фольклористики. У працях ученого чітко окреслено комплекс центральних завдань науки про фольклор, апробовано низку дієвих схем аналізу різних пластів народної словесності, проартикульовано чимало перспективних ідей, які й досі «працюють».

За тривалий період різнорівневого та різноаспектного аналізу багатого «скарбу» українського фольклору І. Франко апробував вивірені методологічні підходи, що передбачали об'єктивне осмислення найскладніших феноменів народнопоетичного слова. До остаточного вироблення методологічної стратегії дослідник пройшов довгий і складний шлях, сповнений здобутків і розчарувань.

Аби опанувати філігранну техніку опрацювання фольклорного матеріалу, аби максимально точно вигострити аналізаторський скальпель, аби довести свої студії над усною словесністю до найвищого рівня європейських фольклористичних змагань, український учений крок за кроком освоював усі «помітніші появи» у цій важливій галузі гуманітарних знань. Особливий інтерес у І. Франка викликали «легітимізовані» у працях європейських колег методологічні схеми, які, належно перетоплюючи, учений намагався застосовувати до українського матеріалу. В об'єктиві Франкової уваги опинилися студії представників різних фольклористичних шкіл (міфологічної, антропологічної, міграційної, порівняльно-історичної, культурно-історичної, філологічної). Науковець ніколи не захоплювався популярними тенденціями, на кожную із запропонованих доктрин дивився досить критично, висловлював низку конструктивних порад для їхнього можливого вдосконалення. І. Франко прагнув наблизитися до оптимальної стратегії, яка б стала міцним фундаментом для формулювання непроминальних концептуальних тверджень, незаперечних наукових істин. Спонукуваний таким бажанням дослідник ґрунтовно переосмислив теоретичні побудови представників усіх академічних шкіл, які сформувалися у фольклористиці на початку ХХ століття. Передусім він узявся за опрацювання досвіду міфологів. Учений докладно простудіював корпус наукових писань Я. та В. Грімів, добре ознайомився із доробком їхніх послідовників, а, відтак, проартикулював власне розуміння здобутків і прорахунків прихильників знаної теорії, наголошуючи на очевидній «загонистості» їхніх висновкових тверджень, викликаних надмірним прагненням довести вихідну тезу про міфологічний підклад усього фольклорного «добра», підкреслюючи нетривкість наукових вислідів міфологів, на фоні яких навіть випродуковані у їхньому середовищі позитивні імпульси втрачали «пожиточність». Зведення усіх наукових пошуків у єдиний міфологічний фокус не додавало авторитету школі, саме тому досить швидко було запропоновано нові, альтернативні підходи до розуміння та витлумачення народної словесності. На фоні розчарування міфологічними інспіраціями виникли та стрімко розвинулися антропологічна та міграційна школи. Їхній відкривавчий потенціал І. Франко ретельно вивчав. Частково сприймаючи деякі тези еволюціоністів, зосібна, не заперечуючи факту можливої коінциденції, фольклорист дуже гостро висловився про штучне намагання розширити сферу впливу теорії, адже цілком очевидно, що вона має обмежений радіус дії та продуктивна лише у контексті вивчення найдавніших культурних здобутків. Менш критичними, однак і не надто ґлорифікованими, були міркування І. Франка про дослідницькі програми бенфеїстів. Представники «теорії мандрівних сюжетів» успішно працювали на полі встановлення історичної батьківщини багатьох загальновідомих фольклорних образів, мотивів, сюжетів, уважно студіювали духовні надбання давніх культурних центрів (Індії, Єгипту, Вавилону, Греції та ін.), відзначали їхню серйозну «промінюючу силу». Франкові заімпонувала «повздержливість» чільних речників цієї школи, предусім Т. Бенфея, який успішно подолав спокусу накладати власні рецепти аналізу на увесь комплекс фольклорних матеріалів. Німецький учений чітко зумів визначити сферу компетенції міграційної школи,

вивірено вимежувати поле дослідів, означити параметри ефективного застосування обраного інструментарію. Позитивний досвід міграціоністів суттєво поживав фольклористичний дискурс, однак засвідчив, наскільки вузьким є те коло питань, на які готові дати відповідь однодумці Т. Бенфея. Зважаючи на цю обставину, І. Франко наполегливо сботював можливість розширити перелік актуальних проблем шляхом залучення компаративного елемента. Саме на цій ідеї утвердилася порівняльно-історична школа, методологію якої, за прикладом свого старшого колеги М. Драгоманова, І. Франко неодноразово застосовував у контексті вивчення так званого «міжнародного пласту» фольклорної традиції українців. Для кваліфікованого розкриття значного потенціалу «національного сегменту» усної словесності, на думку вченого, варто послуговуватися комплексом методологічних напрацювань культурно-історичної школи. Ця фольклористична теорія викликала в І. Франка найбільшу довіру, отож, він невтомно розгортав її основні положення, доводив наукову вмотивованість на прикладі багатой української народної творчості. Під впливом результативних напрацювань представників філологічної школи, які були впевнені, що уважне прочитання тексту, «вгризання» у його текстуру є запорукою об'єктивного наукового витлумачення твору, І. Франко нерідко підсилював свої фольклористичні розвідки «філологічними» аргументаціями. Загалом, автор «Студій...» вельми прискіпливо «просканував» евристичний потенціал усіх фольклористичних шкіл і дійшов висновку, що кожна має раціональне зерно, кожна заслуговує на увагу і практичне застосування. Щоправда, вдумливий учений незмінно наголошував: вибір методологічної стратегії повинен залежати не від позиції дослідника, його «предилекції» до певної теорії, а від сутності студійованого матеріалу, що сам якнайкраще підказує фаховому науковцеві, яким інтерпретаційним річизцем варто рухатися. І. Франкові вдавалося органічно поєднувати, взаємодоповнювати в оцінці певного твору чи явища загалом різні методологічні платформи, при цьому не збиватися на штучне нанизування усіх існуючих підходів, а завжди пропонувати осмислену, виважену тактику, орієнтовану на високоякісне, фахове осягнення об'єкта дослідження.

Вивчення жанрової палітри фольклору належало до пріоритетних завдань Франкової наукової програми. Учений планомірно розробляв питання аналізу уснословесного матеріалу крізь призму його генологічної сутності. Цілеспрямована, систематична праця над теоретичним осмисленням фольклорного багатоманіття з погляду тематичного, поетикального, функціонального тощо стала впізнаваною ознакою «поступування» ученого у цій науковій царині. Принципи аналізу жанрової системи фольклору, які застосовував І. Франко, отримали статус підставових для наступних поколінь фольклористів, адже учений наблизив свої дослідницькі ініціативи до сучасних вимог жанрознавства. Науковець окремо розглядав зразки календарно-обрядової та родинно-обрядової поезії, вивчав позаобрядовий фольклор, осмислював поетичне та прозове народне слово, докладно виписував типові характеристики, іманентні показники кожної з генологічних одиниць, враховував увесь спектр критеріїв, необхідних для точної жанрової ідентифікації твору.

При вивченні кадендарно-обрядової поезії І. Франко зосередився на комплексному аналізі жанрів зимового та весняного циклів. Докладно розглянувши чимало кількості оригінальних текстів, він запропонував фахову рецепцію колядок, щедрівок, веснянок та гаївок, відзначивши їхню синкретичну сутність, своєрідний художньо-виражальний крій, окресливши тематичний діапазон, особливості ритмомелодичних побудов, з'ясувавши функціональний потенціал, актуалізаційний контекст тощо. Вивчення колядкового репертуару вчений супроводжував аргументованим розмежуванням творів світського та релігійного змісту. Комплексний огляд різдвяних величальних пісень і ґрунтовний мікроаналіз окремих текстів колядок, що їх запропонував І. Франко, засвідчують прагнення досягнути ідейно-тематичні координати одного із найдавніших пластів фольклору, збагнути таємниці його жанрової природи.

Під схожим кутом зору дослідник роздивляв українську веснянково-гаївкову традицію, в якій вбачав органічне поєднання давнього та нового. Цікава сув'язь різночасових елементів, що сформувалася внаслідок тривалого «протистояння» первісного язичницького начала з пізнішим християнським, відлита у високомистецькі форми веснянок та гаївок, у Франковому фольклористичному дискурсі отримала низку оригінальних інтерпретаційних вирішень. Передусім науковець зосередився на відчитуванні, «розпакуванні» глибоких символічних кодів цього значною мірою архаїчного сегмента фольклорного фонду. Водночас «молодецький дух», «життєва енергія» пісень весни надихнули вельми вразливого на красу слова письменника звернутися до апробованої віками жанроформи і на її основі створити цикл оригінальних поезій «Веснянки».

З певним пієтетом підійшов І. Франко до вивчення весільних пісень. Цей жанр родинно-обрядової поезії українців захоплював його і як науковця, і як художника слова. Весільну драму вчений вважав вельми розвиненою, такою, що захоплює своїм змістовим і поетичним складом. Аби підтвердити високі атестації на адресу українського весілля, він у співпраці з О. Рошкевич підготував до друку завершений цикл пісенного супроводу весілля з села Лолин, дав компетентний коментар до зафіксованого репертуару.

Одним із важливих аспектів стереометричної оцінки фольклорного твору І. Франко вважав історизм. Якщо у колядках, щедрівках, веснянках і гаївках дослідник віднаходив відгомони давнини, збережені головню у деталях побуту, то у творах, що належать до жанрової парадигми героїчного епосу українців, випрозорується чимало згадок про конкретні історичні постаті та події. Звичайно ці спомини заступлені пізнішими наверстуваннями, творчим домислом, народною фантазією, однак для фахівця вони все ж залишаються неоцінним джерелом, яке, нарівні з історичними документами свідчить про суспільні настрої минулих епох. Властиво, наріжним каменем Франкових студій над билинами, думами та історичними піснями, себто жанрами героїчного епосу нашого народу, стало вняснення їхнього реального підкладу, встановлення їхньої фактичної основи. Про найдавніший і водночас найскладніший для дослідження пласт «лицарсько-дружинних» пісень учений висловлював чимало цікавих, але й разом суперечливих міркувань. Контрверсійність поглядів І. Франка полягала

у його «хитанні» між намаганням довести, що старини є «духовою» власністю українців, і твердженнями про наскрізь російську сутність жанру. Попри неоднозначність біліознавчих зауваг І. Франка, його внесок у висвітлення окресленого питання велими вагомий, бо дослідникові вдалося запропонувати власний погляд, заснований на новаторському прочитанні богатирського епосу. На думку багатьох науковців (з цим погоджувався й І. Франко), основною причиною «замирання» билинної традиції в Україні стало виникнення і подальше активне становлення дум. Саме цей «національно-осібний» жанр перебрав на себе творчу енергію народу, достосовуючись до вимог часу, в унікальній поетичній формі оповідаючи не про події колись, вже призабутої княжої доби, а про актуальні реалії козацької держави. Новіша верства героїчного епосу українців, яку без вагань відносимо до золотого фонду народної словесності, органічно увійшла у Франків фольклористичний дискурс, про що переконливо свідчать неодноразові звернення автора статті «Розбір думи про бурю на Чорному морі» до осмислення жанрової унікальності «козацьких псалмів». Із подиву гідною наполегливістю І. Франко працював над встановленням точних культурно-історичних координат думового епосу, окресленням амплітуди «жанрового зацікавлення». Рівноцінно розглядаючи і формальні, і змістові параметри дум, учений впритул наблизив до оптимальної схеми їх аналітичного прочитання. Не менш наполегливо І. Франко вивчав історичну пісенність українців. Узагальнені висновкові твердження про сутність цих пісень на певному історичному відтинку дослідник вибудовував на підставі ретельного «індивідуального» аналізу багатьох творів, враховуючи їхню нерідко велими розгорнуту варіантну парадигму. Фундаментальний огляд величної будівлі української історичної пісенності, заснований на принципі «не минати жодної цеглини», І. Франко запропонував у корпусі «Студій...». У цій ґрунтовній праці фольклорист переконливо довів, що маємо всі підстави номінувати досліджувані твори «документами народної свідомості».

Несподівані сюжетні повороти народних балад, коронованих потужними фінальними акордами неймовірних людських трагедій, велими часто ставали тою магнетичною силою, що підштовхувала І. Франка до масштабного студіювання зразків жанру. Окрім власне фольклористичного прочитання баладних пісень, де йшлося про тематичний діапазон, національну маркованість міжнародних мотивів, поетикальну виразність тощо, він заглиблювався у розуміння їхніх етичних та світоглядних вимірів, звертав увагу на геніальну простоту поетичного карбування «філософії життя».

Вказуючи на своєрідність досконало відточених коломийкових формул, І. Франко демонстрував регіональне багатство жанрової палітри українського фольклору. Дослідник констатував широкий тематичний діапазон, змістову насиченість «співанок», розвивав питання їхньої складочислової будови, з'ясував можливі шляхи формування традиційної чотирнадцятискладової строфи, осмислював тенденції творення коломийкових «в'язанок», розглядав українські пісенні монострофи у контексті близьких за суттю творів інших народів. Математична регламентованість «укладу» коломийок, на переконання автора статті

«До історії коломиїкового розміру», не стримує потужних художньо-виражальних імпульсів, які урізноманітнюють поетичний малюнок жанру.

Якщо до І. Франка українська фольклористика могла вже похвалитися серйозними напрацюваннями у сфері вивчення поетичного фольклору, то аналогічних здобутків у царині наукового осмислення народної прози, на жаль, не було. Саме І. Франко доклав чимало зусиль, аби розвинути цей аспект уснословеснознавчих змагань і належно представити, органічно увести національну оповідну традицію у загальноєвропейський науковий обіг. Він запропонував чітку схему жанрового розмежування фольклорної прози «по формам літературним» та висловив конструктивні міркування про кожную з ідентифікованих одиниць. У казкознавстві, приміром, І. Франкові належить ініціатива вивчати твори «за мотивами», себто виокремлювати злитовані смислогенеруючі компоненти казки, відстежувати обставини їхнього комбінування з іншими. Не заперечуючи міжнародної сутності жанру, учений доклав чимало зусиль, аби довести значну трансформацію загальнозвісних мотивів на національному ґрунті відповідно до характеру, світоглядних переконань народу-реципієнта. Не раз І. Франко у своїх казкознавчих пошуках зв'язувався зі знаними європейськими фольклористами (Т. Бенфей, В. А. Клоустон, Ж. Масперо та ін.), доповнював їхні твердження власними слушними спостереженнями, заснованими на глибокому досліді тривалий час ігнорованих українських народних казок.

Значним відкривавчим змістом вирізняються Франкові студії над неказковою фольклорною прозою, адже він запропонував не тільки вивірені принципи розподілу легенд, переказів і оповідань, а й встановив їхню генетичну основу, функціональний потенціал, актуалізаційний контекст. У процесі вивчення прозового репертуару дослідник чи не вперше досить розгорнуто висвітлив питання «народного бесідника», встановив пряму залежність якості фольклорного продукту від особи оповідача, від його вміння використати широкий ресурс традиції. Особливо наполегливо про майстерність оповідача доводилося говорити в контексті наукової рецепції анекдотів, коли вкрай важливим ставало і те, що говориться, і те, як мовиться. Народна сміхова культура неодноразово опинялася в епіцентрі зацікавлень Франка-фольклориста. Учений написав декілька еталонних статей, в яких провів докладний генетичний розбір популярних анекдотичних сюжетів. У цих працях він продемонстрував добре знання джерел, засвідчив уміння органічно вписувати український матеріал у європейський науковий дискурс. Тонкий поцінювач добірного та дотепного народного слова, покладаючись головним чином на свій досвід аналітичної оцінки анекдотів, запропонував загальну характеристику українського гумору, виокремив його прикметні риси, серед яких вирізняв доброзичливість і гуманізм.

Аналізуючи найдавніші пласти загадок, І. Франко виокремив три найвиразніші формації: анімістичні, зооморфічні та антропоморфічні. Для ілюстрації «співзвучності» архаїчної групи українських загадок із відповідними творами фольклорної традиції інших народів учений систематично наводив польські паралелі.

Отже, фольклористична діяльність І. Франка стала вельми важливим кроком для утвердження та розвитку уснословеснознавства в Україні. Учений ґрунтовно розробив цілий комплекс актуальних проблем, запропонував продуману аналітичну програму, вивершив оту фольклористичну концептосферу, яка стала надійним підмурівком для багатьох поколінь дослідників народної творчості і не втратила актуальності й сьогодні.

Список праць, опублікованих за темою дисертації:

Окремі видання

1. *Пилипчук С.* Фольклористична концептосфера Івана Франка : [монографія] / С. Пилипчук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 466 с.
Рецензії: *Легкий М.* У сфері Франкових концепцій / Микола Легкий // *Українське літературознавство.* – 2014. – Вип. 78. – С. 336–339; *Куца О.* Наукова студія «з далекої перспективи історії» / Ольга Куца // *Міфологія і фольклор.* – 2014. – № 16. – С. 153–155; *Гінда О.* Пилипчук Святослав. Фольклористична концептосфера Івана Франка... [Рец.] / Олена Гінда // *Studia methodologica.* – 2014. – № 37. – С. 268–269; *Козловський В.* Із «секретів» фольклористичної діяльності Івана Франка / Віталій Козловський // *Міфологія і фольклор.* – 2014. – № 16. – С. 151–152.

Публікації у фахових виданнях

2. *Пилипчук С.* Увирознення специфіки жанру загадки на основі аналізу текстів із Середнього Полісся / Святослав Пилипчук // *Народознавчі зошити.* – 2006. – №3–4. – С. 394–398.
3. *Пилипчук С.* Фольклористичні студії Миколи Костомарова: центральна проблематика / Святослав Пилипчук // *Вісник Львівського університету.* – 2007. – С. 37–43. – (Серія філологічна; Вип. 41).
4. *Пилипчук С.* «Велика психологія цивілізованої душі»: антропологічна школа в оцінці Івана Франка / Святослав Пилипчук // *Українське літературознавство.* – 2008. – Вип. 70. – С. 263–269.
5. *Пилипчук С.* «Шукання в орієнті»: міграційна школа в оцінці Івана Франка / Святослав Пилипчук // *Українське літературознавство.* – 2010. – Вип. 72. – С. 227–239.
6. *Пилипчук С.* Жанр колядки у науковій рецепції Івана Франка / Святослав Пилипчук // *Вісник Львівського університету.* – 2010. – С. 129–139. – (Серія філологічна. Франкознавство; Вип. 51).
7. *Пилипчук С.* «Не шкодуючи ні труду, ані поту...»: франкознавчі студії Романа Кирчіва / Святослав Пилипчук // *Народознавчі зошити.* – Зощ. I–II. – Січень–квітень (91–92). – 2010. – С. 41–46.
8. *Пилипчук С.* «Тисячні зв'язуючі огнива»: співвідношення фольклору та літератури у науковій аргументації Івана Франка / Святослав Пилипчук // *Література. Фольклор. Проблеми поетики.* – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – Вип. 34. – С. 320–332.
9. *Пилипчук С.* Міфологічна школа в оцінці Івана Франка / Святослав Пилипчук // *Вісник Львівського університету.* – 2010. – С. 107–116. – (Серія філологічна; Вип. 43).

10. Пилипчук С. Франкова концепція написання історії української фольклористики / Святослав Пилипчук // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. – Вип. 35. – С. 411–415.
11. Пилипчук С. Думознавство Івана Франка / Святослав Пилипчук // Українське літературознавство. – 2011. – Вип. 74. – С. 215–225.
12. Пилипчук С. «Приступити до оцінки і означення того, що називаємо гумором українського народу...»: анекдотознавчий дискурс Івана Франка / Святослав Пилипчук // Вісник Львівського університету. – 2011. – С. 108–122. – (Серія філологічна. Франкознавство; Вип. 55).
13. Пилипчук С. «Блискавка, що нагло освітлює найглибші тайники людської душі...»: баладознавчі роздуми Івана Франка / Святослав Пилипчук // Українське літературознавство. – 2012. – Вип. 76. – С. 155–167.
14. Пилипчук С. Іван Франко – дослідник неказкової фольклорної прози / Святослав Пилипчук // Народознавчі зошити. – 2012. – № 4. – С. 622–633.
15. Пилипчук С. Казкознавство Івана Франка / Святослав Пилипчук // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2012. – Вип. 37. – С. 110–122.
16. Пилипчук С. «Се розрізнені перлини великого намиста...»: жанр коломийки у науковій рецепції Івана Франка / Святослав Пилипчук // Бахмутський шлях. – Луганськ, 2012. – № 3/4 (66/67). – С. 174–184.
17. Пилипчук С. Весняна календарно-обрядова поезія у рецепції Івана Франка / Святослав Пилипчук // Вісник Львівського Університету. – 2013. – С. 178–188. – (Серія філологічна; Вип. 58).
18. Пилипчук С. Іван Франко – теоретик культурно-історичної школи у фольклористиці / Святослав Пилипчук // Вісник Прикарпатського Університету. Філологія. – 2012–2013. – Вип. 38–39. – С. 16–24.
19. Пилипчук С. «Безпристрасне вистудіювання тексту...»: методологія філологічної школи у фольклористичній практиці Івана Франка / Святослав Пилипчук // Studia methodologica. – Тернопіль, 2014. – № 37. – С. 123–129.
20. Пилипчук С. «Первісні форми князівсько-лицарського епосу»: билинознавчі зауваги Івана Франка / Святослав Пилипчук // Українське літературознавство. – 2014. – Вип. 78. – С. 224–236.
21. Пилипчук С. Компаративістичні студії Франка-фольклориста / Святослав Пилипчук // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: пам'яті академіка Леоніда Булаховського : зб. наук. праць. – К. : Освіта України, 2014. – Вип. 24. – С. 362–378.
22. Пилипчук С. Іван Франко – дослідник народної веснянково-гайкової поезії / Святослав Пилипчук // Spheres of culture. – Lublin, 2013. – Vol. V. – P. 349–358.
23. Пилипчук С. Українська весільна драма у рецепції Івана Франка / Святослав Пилипчук // Липар. Часопис за книжечность, језик, уметность и культуру. – Крагујевц, 2013. – Година XIV, број 52. – С. 47–62.
24. Пилипчук С. Генологический аспект фольклористических исследований Ивана Франко / Святослав Пилипчук // European Applied Sciences. – Stuttgart, 2014. – # 2. – P. 122–124.

25. *Pylypchuk S.* «Multiple linking cords»: correlation of folklore and literature in Ivan Franko's scholarly argumentation / S. Pylypchuk // *East European and Balkan Studies.* – Vol. 39. – # 3. – 2014. – P. 40–52.

Додаткові публікації

26. *Пилипчук С.* Іван Франко про співвідношення національного й інтернаціонального у пареміях / Святослав Пилипчук // *Міфологія і фольклор.* – Львів, 2008. – № 1(1). – С. 79–85.
27. *Пилипчук С.* «Вірю в силу духа...»: маєстати Франкового слова / Святослав Пилипчук // *Дзвін.* – 2012. – № 8 (814). – С. 111–115.
28. *Пилипчук С.* Іван Франко і молодь: уроки націєтворення / С. Пилипчук // *Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові.* – Львів : Априорі, 2012. – Вип. 11. – С. 494–504.
29. *Пилипчук С.* Завжди актуальний Іван Франко / Святослав Пилипчук // *Дзвін.* – 2014. – № 8 (838). – С. 101–103.

АНОТАЦІЯ

Пилипчук С. М. Фольклористичні концепції Івана Франка: методологія, генологія. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2014.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню фольклористичної спадщини І. Франка. Проаналізовано два магістральні напрями уснословеснознавчих пошуків ученого: методологію та генологію. Крізь призму формування оригінальної методологічної стратегії, спрямованої на об'єктивний стереометричний огляд явища, розглянуто Франкову рецепцію міфологічної, антропологічної, міграційної, порівняльно-історичної, культурно-історичної та філологічної фольклористичних шкіл. Заакцентовано на новаторських і перспективних методологічних знахідках дослідника, які активно використовують у сучасній науці про усну словесність. У результаті вивчення різноформатних студій І. Франка окреслено його ефективну програму розгорнутої аналітичної оцінки кожної типологічної одиниці фольклору, що передбачала обов'язковий розгляд генези, змістово-тематичної наповненості, функціонального потенціалу, художньо-виражального багатства тощо. Через поглиблене висвітлення Франкових поглядів на колядки, щедрівки, веснянки, гаївки, весільні пісні, биліни, історичні пісні, думи, балади, коломийки, казки, легенди, оповідання, перекази, анекдоти та загадки презентовано генологічну концепцію ученого.

Ключові слова: фольклористична концепція, методологія, генологія, фольклористична школа, жанрова система, історична поетика.

АННОТАЦІЯ

Пилипчук С. М. Фольклористические концепции Ивана Франко: методология, генология. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.01.07 – фольклористика. – Киевский национальный

университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2014.

Диссертация посвящена комплексному исследованию фольклористического наследия И. Франко. Проанализированы два магистральные направления научных поисков ученого: методология и генология. Сквозь призму формирования оригинальной методологической стратегии, направленной на объективный стереометрический обзор явления, рассмотрена рецепция И. Франко мифологической, антропологической, миграционной, сравнительно-исторической, культурно-исторической и филологической фольклористических школ. Акцент сделан на новаторских и перспективных методологических находках ученого, которые активно используются в современной науке о фольклоре. В результате изучения разноформатных наработок исследователя очерчена его эффективная программа развернутой аналитической оценки каждой типологической единицы фольклора, которая предусматривала обязательное рассмотрение генезиса, содержательно-тематической наполненности, функционального потенциала, художественно-выразительного богатства и т.д. Путем углубленного освещения взглядов И. Франко на колядки, веснянки, гаївки, свадєбные песни, былины, исторические песни, думы, баллады, частушки, сказки, легенды, рассказы, анекдоты и загадки представлена генологическая концепция ученого.

Ключевые слова: фольклористическая концепция, методология, генология, фольклористическая школа, жанровая система, историческая поэтика.

SUMMARY

S. M. Pylypchuk. Ivan Franko's Folkloristic Conceptions: Methodology, Genology. – Manuscript.

Thesis for the scholarly degree of Doctor of Philology in speciality 10.01.07 – Folkloristics. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2014.

The thesis focuses on a comprehensive scrutiny of Ivan Franko's folkloristic legacy. The author analyzes two major trends of folkloristic research of the scholar: methodology and genology. Franko's reception of mythological, anthropological, migrational, comparative-historical, cultural-historical and philological schools of folklore studies is regarded as the one aimed at an objective stereometric analysis of a phenomenon; hence, based thereon it has become possible to outline a unique methodological strategy. Positive findings of each of the mentioned doctrines were all employed by the scholar; he made active use of them in his folkloristic research (from the mythologists he borrowed the analysis of the most ancient layers of oral lore with an essential mythological basis; from the anthropologists – the focus on a stage-by-stage development of oral lore; from the comparativists – the comparative evaluation of the national folklore phenomena; from the representatives of the cultural-historical school – the representation of «the spiritual look» of the epoch based on the maximum possible involvement of all «folklore wealth»; from the philologists – a keen interest in the text, «penetration» into the verbal space of each text and hence the identification of invisible substances of its artistic nature). The thesis draws attention to Franko's innovative and

perspective methodological findings, which are amply used in modern folklore studies. An elaborate and profound examination of Franko's scholarly studio is provided, dwelling upon his reception of investigatory attempts of a number of European folklorists, incorporating the most essential achievements of other scholars in the related fields, and outlining the influence of the latter on the rise of major tendencies in modern folkloristic discourse. Franko's approach to scholarly interpretation of folklore material (including certain controversial or disputable issues) is represented against the background of theoretical and practical achievements of his predecessors.

Relying on the scholar's works of various scopes and kind, the thesis presents his efficient programme of an elaborate analytical evaluation of each typological unit of folklore. It held mandatory to trace back the genesis, content and topic, functional potential, multiplicity of artistic and expressive means etc. The scholar's conclusions about the inner nature of a certain genological unit are quite conceptual, inasmuch they are based on extensive layers of oral lore and thorough acknowledgement of those fundamental factors which determine the genre. While providing scholarly commentaries, Franko applied the investigatory strategy, which had been verified more than once. It involved numerous elements, such as short definition, laconic presentation of a set of outstanding genre features, profound overview of a typical poetical image of a certain type of texts, a verified description of specific features of form and content, an analysis against the background of other genres, etc. The scholar paid special attention to the samples of calendar-ritual and family-ritual poetry, studied extraritual folklore, scrutinized poetic and prosaic oral lore, provided a detailed overview of major characteristics, immanent features of each genological unit, and took into consideration the entire range of criteria which are prerequisite for precise genre identification of a text.

Investigation of the genre versatility of folklore was among the top priorities of Franko's scholarly programme. The scholar acted systematically in the elaboration of the issues related to profound analysis of folklore material from the viewpoint of its genological essence. A determined systematic work aimed at theoretical consideration of the wealth of folklore in terms of its themes, poetics, functioning etc. became a distinguishing landmark of the scholar's work in this area.

A comprehensive presentation of Franko's reception of carols, Epiphany songs, spring songs, wedding songs, bylinas, historical songs, dumas, ballads, kolomyikas, fairy tales, legends, stories, anecdotes and riddles is provided to outline the scholar's genological conception.

Keywords: folkloristic conception, methodology, genology, folkloristic school, genre system, historical poetics.

Підписано до друку 20.11.2014. Формат 60×90 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнограф
Умовн. друк. арк. 1,82. Наклад 100 прим. Зам. № 11/25.

ТзОВ «Простір М»
Свідоцтво ДК № 2167 від 21.04.2005 р.
79000, м. Львів, вул. Чайковського, 27
Тел.: (032) 261-09-05, e-mail: prostir@litech.net

